

REG. NR.:
REG. DATA :

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

NEAKIVAIZDINIO SKYRIAUS(4 METŲ)
IV KURSO
STUDENTO VYTAUTO GUMULIAUSKO

MAGISTRO DARBAS

ATSISAKYMO PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ TEORINĖS IR PRAKTINĖS
PROBLEMOS

DARBO VADOVAS: ASIST. A. MEŠKA

RECENZENTAS: ASIST. V. KILINSKAS

DARBAS ĮVERTINAMAS:

VILNIUS
2009

TURINYS

IVADAS.....	3
I. IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMO PROBLEMATIKA.....	6
1.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos savarankiškumo aspektai.....	6
1.2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimas įstatymo lygmeniu.....	13
1.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimas poįstatyminio teisės.....	22
akto lygmeniu	
II. ATISISAKYMO PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ INSTITUTAS.....	29
2.1. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teisiniai pagrindai.....	29
2.2. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą procesiniai dokumentai.....	46
ir apskundimo tvarka.	
IŠVADOS.....	51
SIŪLYMAI.....	53
SANTRAUKA (SUMMARY).....	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57

ĮVADAS

Magistrinio baigiamojo darbo problemos aktualumas ir naujumas. Kiekvienam asmeniui šalies teisės aktai užtikrina teisę į jo pažeistų teisių gynybą. Baudžiamosios teisės aktai saugo svarbiausias vertybes, tokias kaip asmens gyvybė, sveikata, laisvė, todėl šalyje būtina įtvirtinti teisinę bazę, kuri padėtų įgyvendinti šių vertybių efektyvią gynybą. Viena iš tokių teisių yra prašymas pradėti ikiteisminį tyrimą, tam kad būtų nustatytos visos su padaryta veika susijusios aplinkybės ir nustatytas baudžiamojon atsakomybėn trauktinas asmuo ar išteisintas įtariamasis veiką padaręs asmuo. Tačiau, norint užkirsti kelią nepagrįstiems prašymams pradėti ikiteisminį tyrimą, vadovaujantis ekonomiškumo principu bei apsaugant teises asmens, kuris gali būti nepagrįstai kaltinamas tam tikros veikos padarymu, baudžiamojo proceso teisėje yra numatomas atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas. Šis institutas gali pažeisti asmens teisę į pažeistų teisių gynybą, tačiau jo nebuvimas gali nulemti nepagrįstai kaltinamos pusės teises, reputacijos sumenkinimą. Dėl to, detali atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto analizė tampa itin reikšmingu aspektu, kuris ir bus nagrinėjamas šiame magistriniame darbe.

Magistrinio darbo naujumas siejamas su tuo, jog pasikeitus Baudžiamojo proceso kodekso redakcijai, taip pat Generalinio prokuroro patvirtintoms Rekomendacijoms dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir jo registravimo tvarkos, ši tema nebuvo detaliosi analizuota, o pakeitimai įvertinti praktiniu aspektu. Be to, nors ir kai kurie autoriai teoriniu lygmeniu remiantis lyginamuoju istoriniu aspektu sprendė ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo jį pradėti problemas, įvardijo trūkumus ir privalumus, lyginamoji užsienio šalių ikiteisminio tyrimo pradėjimo koncepcija nebuvo pateikta. Taip pat magistrinio darbo originalumas siejamas su išsamia atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų analize, jų specifikos praktiniame lygmenyje nustatymu.

Magistro baigiamojo darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra siejamas su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teorinių ir praktinių problemų analize.

Magistro baigiamojo darbo objektas ir dalykas. Šio magistrinio darbo objektas yra atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas baudžiamojo proceso kontekste. Dalykas siejamas su atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą reglamentuojančiais įstatymais, poįstatyminiais teisės aktais, teismų praktika, užsienio šalių norminiais aktais.

Hipotezė. Pakeitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, susijusias su pradėjimu ir atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo įgyvendinimas praktikoje tapo efektyvesnis.

Tyrimo uždaviniai. Atsižvelgiant į anksčiau apibrėžtą magistro baigiamojo darbo tikslą, objektą bei dalyką formuluojami tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos savarankiškumo aspektus;
2. Nustatyti ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimo įstatymo lygmeniu specifika;
3. Išskirti ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimo poįstatyminiuose teisės aktuose teorines ir praktines problemas;
4. Suvokti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teisinių pagrindų ypatybes;
5. Pateikti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą procesinių dokumentų ir jų apskundimo tvarkos reglamentavimo problematiką.

Tyrimo metodai. Tyrinėjant atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutą, jo praktinį ir teorinį lygmenį, magistro baigiamajame darbe buvo remiamasi šiais metodais: dokumentų, lyginamąja, lyginamąja istorine ir sisteme analize.

Dokumentų analizės pagalba buvo išnagrinėtos nuostatos, reglamentuojančios tiek ikiteisminio tyrimo pradžios momentą, tiek ir atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą. Teisės normos yra pagrindas, kuriuo remiantis teorinis lygmuo įgyvendinamas praktikoje, todėl detali ir nuosekli reglamentacija yra svarbus veiksnys, lemiantis įgyvendinimo praktikoje sėkmę.

Lyginamuoju aspektu buvo pažvelgta į kitų šalių ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentaciją ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą įtvirtinimą teisės normose, norint perimti jų laimėjimus ir išvengti klaidų kartojimo.

Istorinė analizė leido suvokti Lietuvos Respublikos ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo jį pradėti instituto kaitą, jo tobulėjimo tendencijas ir perspektyvas. Taip pat padėjo išryškinti ikiteisminio tyrimo instituto teigiamus ir neigiamus sprendimus.

Sisteminis metodas padėjo pažvelgti į ikiteisminio tyrimo pradėjimo ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutus kaip į visumą, ne analizuojant šių reiškinių izoliuotai, o gvildenant jų subtilybes kaip vientisą sistemą.

Magistrinio darbo pagrindiniai šaltiniai. Darbe buvo remiamasi Lietuvos autorių darbais: P. Ancelio, S. Juzukonio, R. Burdos, A. Kliunkos, P.V. Danisevičiaus, M. Kazlauskos, E. Palskio, G.Godos, P.Kuconio, R. Jurkos, J. Paulausko, S. Kuklianskio, P. Kujalio ir kitų autorių darbais, taip

pat užsienio literatūra: M. Delmas, I. D. Brownlee, A. Mulcahy, C.P. Walker, G.M.M. Brian, A.Park, A.Torre, C.Ruva, J.Bryant ir kt. darbais. Be to, remtasi norminiais teisės aktais, teismų ir kitų teisėsaugos institucijų praktika.

I. IKITEISMINIO TYRIMO PRADĖJIMO PROBLEMATIKA

1.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos savarankiškumo aspektai

Baudžiamasis procesas yra sudarytas iš tam tikrų etapų, o sąvoka „procesas“ reiškia vyksmą, žengimą pirmyn¹. Ikiteisminis tyrimas – vienas iš tokių savarankiškų proceso etapų. Baudžiamojo proceso veiksmų kompleksai sudaro logiškai pagrįstą, darnią baudžiamojo proceso sistemą, kuri, kaip ir kiekviena sistema, sudaryta iš tam tikrų elementų (etapų), t.y. baudžiamojo proceso stadijų. Pati stadijos samprata reiškia laiko tarpą, kuris dažniausiai esti sudarytas iš pradinio, pereinamojo ir baigiamojo etapų². Dar kitaip, stadija – tai kokio nors reiškinių, raidos tarpsnis (pakopa, periodas, fazė)³. Taigi baudžiamasis procesas yra teisės aktais nustatyta nuosekli ikiteisminio tyrimo subjektų bei teismo veikla, tiriant ir nagrinėjant nusikalstamas veikas. Šis procesas nėra vientisas, kadangi viena proceso stadija keičia kitą, taip sudarydamos nuoseklią grandinę su skirtingais tarpiniais tikslais. Ž. Mišeikis konstatuoja, jog „baudžiamojo proceso stadija yra savarankiška baudžiamojo proceso sistemos dalis, turinti savo vidinę struktūrą, kuri ribojama laiku bei atskaitos taškais ir kurioje, atsižvelgiant į bendrą proceso tikslą bei uždavinius, sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai ir uždaviniai“⁴. O tinkamas baudžiamojo proceso stadijų reglamentavimas, kuomet teisėtai ir pagrįstai patraukiami baudžiamojon atsakomybėn nusikalstamą veiką padarę asmenys, yra tiesiausias kelias kontroliuoti nusikalstamumą, siekti jo stabilizavimo⁵.

Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, trunkanti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimu teismui. Šią stadiją baudžiamojo proceso aspektu galima apibūdinti kaip autonomišką baudžiamojo proceso dalį, reglamentuojančią (reguliuojančią) veiklą, kurios tiesioginė paskirtis yra greitas ir išsamus nusikaltimų išaiškinimas⁶. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kartu reiškia ir baudžiamojo proceso pradėjimą. Jau ir pats šios stadijos pavadinimas parodo, kad tai – procesinė veikla, vykdoma iki bylos perdavimo teismui. Ši stadija yra labai svarbi visame baudžiamajame procese, nes tik šioje stadijoje atliktas parengiamasis darbas sudaro sąlygas atlikti teismui pagrindinę savo funkciją – vykdyti teisingumą. Vienintelė išimtis – privataus kaltinimo bylos, kuomet byla gali būti nagrinėjama teisme prieš tai neatlikus ikiteisminio tyrimo.

¹DANISEVIČIUS, Petras Vladas, KAZLAUSKAS, Marcelis, PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978. p. 623.

²*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000. p. 730.

³VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2002. p. 933.

⁴MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 52.

⁵ANCELIS, Petras. *Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamoji teisėtyros studija)*. Vilnius. 1996. p. 3.

⁶KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75 (67), p. 9.

Ikiteisminio tyrimo samprata nėra reglamentuota įstatymo lygmeniu. Net Baudžiamojo proceso komentare nėra pateikiama ikiteisminio tyrimo sąvokos. Įstatymo leidėjas ikiteisminio tyrimo reglamentavimą pradeda nuo normų, nustatančių ikiteisminio tyrimo subjektus ir įstaigas. Iš to darytina išvada, jog baudžiamojo proceso kodekso prasme ikiteisminis tyrimas yra suprantamas kaip veikla, kurią reglamentuoja normos, susijusios su ikiteisminio tyrimo procesu. Tačiau tokia ikiteisminio tyrimo samprata tampa ydinga, nes pačiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse⁷ (toliau tekste – Baudžiamojo proceso kodeksas) nėra numatyti nei šios stadijos uždaviniai, nei principai, kurie padeda suformuoti ir tinkamai suvokti visą ikiteisminio tyrimo esmę ir ypatumus.

Kaip pažymi S. Kuklianskas, ikiteisminis tyrimas gali būti apibūdinamas dvejopai: baudžiamojo proceso ir kriminalistiniais aspektais. Pirmuoju aspektu – tai autonomiška baudžiamojo proceso dalis – veikla, kurios tiesioginė paskirtis yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų išaiškinimas (tyrimas), taip pat rengiamų nusikalstamų veikų užkardymas. Antruoju aspektu – tai kriminalistinės teorijos praktinis rezultatas – kriminalistinė praktika⁸.

Nepaisant to, kad nėra suformuluotos norminės ikiteisminio tyrimo sampratos, ikiteisminis tyrimas yra viena iš baudžiamojo proceso stadijų, ir ji turi tam tikrus atskaitos taškus – ikiteisminio tyrimo pradėjimą ir užbaigimą. Šie du momentai išskiria ikiteisminio tyrimo stadiją iš viso baudžiamojo proceso ir leidžia nustatyti, kada viena stadija pakeičia kitą. Šiuo atveju, atsižvelgiant į pasirinktą magistrinio darbo temą, mums svarbesnis yra pirmasis ikiteisminio tyrimo atskaitos taškas – ikiteisminio tyrimo pradėjimas. Verta pažymėti, jog norint pradėti ikiteisminį tyrimą, reikalingi tam tikri parengiamieji veiksmai, informacija, jos apdorojimas, kurie leistų nustatyti, ar ikiteisminis tyrimas yra reikalingas. Juk nelogiška būtų bet kokių atveju pradėti ikiteisminį tyrimą, o paskui, įsigilinus į situaciją detaliau, ikiteisminį tyrimą tuoj pat nutraukti. Būtent dėl šitos priežasties teorijoje ir praktikoje yra paplitusios dvi opoziciškos nuomonės. Viena iš jų ikiteisminio tyrimo pradėjimą pripažįsta kaip atskirą stadiją, na o kita teigia, jog tai - ne baudžiamojo proceso stadija, o ikiteisminio tyrimo stadijos sudėtinė dalis.

Vertinant lyginamuoju istoriniu momentu jau pati Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisės praktika yra nevienoda. Kalbant apie tarybinę baudžiamojo proceso teisę, reikia paminėti, kad ji taip pat baudžiamąjį procesą buvo suskirsčiusi į atitinkamas stadijas. Stadija buvo apibrėžiama kaip dalis, kurioje sutinkamai su bendrais viso proceso uždaviniais, specifinėmis procesinėmis sąlygomis sprendžiami tik jai būdingi uždaviniai ir kuri užbaigiama tam tikru procesiniu aktu⁹.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

⁸ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75 (67), p. 8.

⁹ TIRIČIAVAS, RYŽAKOVAS, GALKINAS, BELKINAS ir kt. *Tarybinis baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978. p. 7 – 8.

Buvo teigiama, kad baudžiamojo proceso dalijimas į stadijas reikšmingas tuo, kad leidžia išaiškinti visas bylos aplinkybes, sudaro sąlygas efektyviai kontroliuoti kvotos, parengtinio tardymo, prokuratūros organų ir teismo veiksmus, atliktus pirmesnėse proceso stadijose. Taigi tarybinė teisė baudžiamąjį procesą skyrė į tokias stadijas: baudžiamosios bylos iškėlimas, parengtinis tyrimas, atidavimas teismui, teisminis nagrinėjimas, kasacinis procesas bei nuosprendžio vykdymas. Prie šių stadijų buvo priskiriamos ir dvi išimtinės baudžiamojo proceso stadijos – bylų procesas priežiūros instancijoje ir baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių¹⁰. Kaip matome iš to, kas pasakyta, pirmoji baudžiamojo proceso stadija tarybinėje baudžiamojo proceso teisėje buvo baudžiamosios bylos iškėlimo stadija, arba kitaip – ikiteisminio tyrimo pradėjimo etapas.

Įsigaliojus naujam Baudžiamojo proceso kodeksui, pasikeitė ikiteisminio tyrimo koncepcija. Naujos ikiteisminio tyrimo koncepcijos pagrindas – vientiso, į atskiras dalis neskaidomo ikiteisminio nusikalstamų veikų tyrimo idėja. Ankščiau galiojusiam kodekse buvo įtvirtinta kita schema, kurioje ikiteisminiu tyrimu teoriškai buvo galima vadinti veiksmus, atliekamus baudžiamosios bylos iškėlimo ir parengtinio tyrimo stadijose. Parengtinis tyrimas baudžiamojo proceso teorijoje buvo skirstomas į kvotą ir parengtinį tardymą. G.Goda ir P. Kuconis pažymėjo, kad toks vienos baudžiamojo proceso stadijos dalijimas į dvi dalis nėra pagrįstas. Iš esmės tardytojas dubliavo kvotėjo darbą, ir procesas dėl to dažnai vyko ilgiau, nei būtina. Su tais pačiais asmenimis esant parengtinio tyrimo stadijai kelis kartus buvo atliekami tie patys procesiniai veiksmai. Be reikalo buvo gaištamasi tiek teisėsaugos pareigūnų, tiek kitų baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų laikas. Vientisos ikiteisminio tyrimo stadijos įvedimas pagreitino nusikalstamos veikos tyrimą šioje stadijoje, nes daugumos tyrimo veiksmų nereikia atlikti po kelis kartus, o tai, kaip teigiama, didina išaiškinamų veikų skaičių, paties baudžiamojo proceso kokybę¹¹.

Šiems autoriams pritaria ir R. Burda bei A. Kliunka, nurodydami tokias baudžiamosios bylos iškėlimo, kaip atskiros stadijos, trūkumus: tardytojai dubliavo kvotėjo darbą, numatytas procesas nepagrįstai ilgas, su tais pačiais žmonėmis kelis kartus buvo atliekami tie patys procesiniai veiksmai, švaistomas tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnų, tiek kitų asmenų laikas, nevysiškai ištyrus veiką, prokuroras neturėdavo laiko ištaisyti padėties, nes dažnai išnykdavo įrodymai¹². Visi šie sistemos trūkumai nulėmė dabartinius baudžiamojo proceso pasikeitimus. Vadinas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisė iš pradžių pripažinusi ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją kaip atskirą, pastebėjusi tokios sistemos trūkumus, pasirinko kitą poziciją ir naujajame

¹⁰ TIRIČIAVAS, RYŽAKOVAS, GALKINAS, BELKINAS ir kt. *Tarybinis baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978. p. 7 – 8.

¹¹ GODA, Gintaras, KUONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikalstamų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, Nr. 4, p. 32.

¹² BURDA, Ryšardas, KLIUNKA Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 76(68), p. 9.

Baudžiamojo proceso kodekse atsisakė šios vienos stadijos dalijimo į dvi atskiras. Todėl šiuo metu ikiteisminis tyrimas Lietuvos Respublikoje suvokiamas kaip savarankiška baudžiamojo proceso stadija. Tačiau nėra aišku, ar numčius dabartinį teisinį ikiteisminio tyrimo ir jo pradėjimo reglamentavimą, ši sistema tapo optimali ir neturinti spragų ar prieštaravimų. Taip pat ne visada pakanka deklaruoti tam tikrą tvarką, o reikia numatyti ir praktinį jos egzistavimą. Taigi, ar tai, kad baudžiamojo proceso kodekse numatyta vientisa ikiteisminio tyrimo stadija, reiškia, jog ir praktiniame lygmenyje Lietuvoje egzistuoja vientisas ir neskaidomas ikiteisminis tyrimas?

Pavyzdžiui, Ž. Mišeikis pažymi, jog atlikus detalią ikiteisminio tyrimo analizę pagal Baudžiamojo proceso kodeksą, pastebima, jog ikiteisminis tyrimas prasideda dar prieš ikiteisminio tyrimo stadiją. Keliamas klausimas, kaip vadinti tą momentą, kuris trunka nuo informacijos apie nusikalstamą veiką gavimo teisėsaugos institucijoje iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo? Šis laiko tarpas prieš įsigaliojant naujam Baudžiamojo proceso kodeksui ir buvo vadinamas baudžiamosios bylos iškėlimo stadija¹³. Be to, kaip įrodymas, jog egzistuoja neapibrėžtas tarpas iki ikiteisminio tyrimo stadijos, yra atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas, kuris jau pats savaime suponuoja situaciją, kuomet baudžiamasis procesas nutrūksta pirminiame jo etape, taip ir nepasiekęs ikiteisminio tyrimo stadijos.

Ž. Mišeikis kaip įrodymą, jog ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra atskira baudžiamojo proceso stadija pateikia visus baudžiamojo proceso stadijai būdingus bruožus. Visų pirma ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip stadija turi savo tikslą. Jis suvokiamas kaip įsitikinimas, ar yra teisinis pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Be to, ši stadija taip pat turi jai būdingus uždavinius ir stadijos struktūrą. Jie siejami su gautos informacijos apie nusikalstamą veiką gavimu ir fiksavimu, pirminiu informacijos patikrinimu, įvertinimu, pirminių versijų kėlimu ir kitais veiksmais. Pažymima, jog šiai savarankiškai stadijai būdingi ir asmenys, dalyvaujantys šiame etape. Tai asmenys, pateikę informaciją apie nusikalstamą veiką ir (arba) baudžiamojo proceso subjektai. Prie procesinių veiksmų autorius priskiria pareiškimo ar pranešimo patikslinimą, kaip vienintelį procesinį veiksma, kurį leidžiama atlikti dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo. Prie sprendimų, priimamų kiekvienoje stadijoje priskiriami sprendimai pradėti ikiteisminį tyrimą ir atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Galiausiai, išvardinęs visus ikiteisminio tyrimo pradėjimo kaip baudžiamojo proceso stadijos bruožus, autorius pateikia šios stadijos apibrėžimą. Pagal jį „ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kurios metu prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo, gavę pranešimą, pareiškimą ar skundą apie nusikalstamą veiką, arba prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, įgaliotas pats pradėti ikiteisminį tyrimą, nustatę, kad

¹³ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 47.

yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą, dėl to priima atitinkamą sprendimą¹⁴. Galiausiai autorius konstatuoja, jog baudžiamojo proceso pradžioje reikalingi „filtrais“, apsaugantys nuo galimos nepagrįstos ir neteisėtos intervencijos į žmogaus teises ir laisves. Šiuo filtru ir turėtų būti ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadija, nustatant galimybę joje atlikti pirmuosius patikrinimo veiksmus¹⁵

Autoriaus argumentai yra pakankamai svarūs ir įtikinantys, leidžiantys įgyvendinti kokybiškesnį ikiteisminį tyrimą, tiriant tik tokias nusikalstamas veikas, kurios iš tikrųjų to reikalauja, o nepasitvirtinusi informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, net neperžengtų ikiteisminio tyrimo stadijos ribos, kitaip tariant, būtų eliminuota iš tyrimui paruoštų veikų. Viena vertus, toks ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos įtvirtinimas pačią stadijų sistemą padarytų nuoseklesnę ir logiškesnę, aiškiai reglamentuotą, kas užkirstų kelią savivalei ir atsakomybės išvengimui. Kita vertus, ši stadija, kaip ir tarybinėje baudžiamojo proceso teisėje egzistavusi bylos iškėlimo stadija, gali dubliuoti kai kuriuos procesinius veiksmus ir reiškia tą patį tyrimą. Tik jis šiuo atveju yra tyrimas iki ikiteisminio tyrimo. Toks skirstymas vėl gi tampa painus, apsunkina pareigūnų darbą organizacine prasme, be to, šios stadijos atskyrimas į savarankišką pareikalautų papildomų lėšų, laiko sąnaudų.

Dar daugiau sumaištis įneša teismų praktikoje formuojama pozicija dėl ikiteisminio tyrimo stadijos. Pavyzdžiui 2008 m. lapkričio 24 d. Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 1S-628/2008, buvo konstatuota, jog „per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima perduotą baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti“¹⁶. Vadinasi, iš šios sakinio konstrukcijos galime suvokti, jog ikiteisminis tyrimas jau yra prasidėjęs, tačiau vis dar galima „nuspręsti, ar ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas“. Akivaizdu, kad šiuo atveju trūksta logikos ir ši teismo pozicija negali būti priimtina. Teismas neteisingai suvokė ikiteisminio tyrimo kaip baudžiamojo proceso stadijos esmę, jos pradžios ir atskaitos tašką.

Tampa neišku ir tai, ar laikantis tos nuomonės, jog ikiteisminiu tyrimu prasideda ir pats baudžiamasis procesas, o ikiteisminio tyrimo pradėjimas, nors ir nelaikant jo savarankiška stadija, atliekamas iki baudžiamojo proceso pradžios, ar galima kalbėti apie baudžiamojo proceso principų veikimą šiuo momentu. Taip pat problematišku tampa ir klausimas, ar pareigūnai, dalyvaujantys veikloje iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo, nėra suvaržyti baudžiamajam procesui keliamu

¹⁴ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikitiesminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 50.

¹⁵ MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikitiesminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 51.

¹⁶ 2008 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-628/2008.

reikalavimų. Pavyzdžiui Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose „*Allenet de Ribemont prieš Prancūziją*“¹⁷, „*Daktaras prieš Lietuvą*“¹⁸ ir „*Butkevičius prieš Lietuvą*“¹⁹ buvo konstatuota, jog „nėra draudžiama informuoti visuomenę apie vykdomą ikiteisminį tyrimą arba nagrinėjamą baudžiamąją bylą, tačiau informacija turi būti pateikiama ypatingai diskretiškai ir atsargiai kaltinamojo nekaltumo prezumpcijos požiūriu“. O kaip tuo atveju, jeigu šturkščiau viešinama informacija dar apie nepradėtą ikiteisminį tyrimą, jo duomenis? Juk laikantis tos nuomonės, jog baudžiamasis procesas prasideda prasidėjus ikiteisminiam tyrimui, ikiteisminio tyrimo pradėjimas net nėra laikomas baudžiamojo proceso dalimi. Tačiau ikiteisminio tyrimo pradžia vis tiek reglamentuojama baudžiamojo proceso teisės normomis, todėl šis etapas, nors ir nėra savarankiškas, tačiau įeina į baudžiamojo proceso reguliavimo sferą.

Įdomu pažvelgti ir į kitų šalių baudžiamojo proceso stadijų išskyrimo praktiką. Pavyzdžiui, Rusijoje bei daugumoje posovietinių valstybių, ikiteisminio tyrimo pradėjimas pripažįstamas atskira stadija, baudžiamojo proceso dalimi, ribojama atskaitos taškais ir kurioje sprendžiami tik tai stadijai būdingi tikslai bei uždaviniai. Čia išskiriama pirmoji baudžiamojo proceso stadija – baudžiamosios bylos iškėlimas, kuri tampa tarsi „filtru“, neleidžiančiu dėl veikimo ar neveikimo, už kurį baudžiamajame įstatyme nėra numatyta atsakomybė, iškelti baudžiamąją bylą. Baudžiamosios bylos iškėlimas kaip stadija prasideda teisėsaugos pareigūnams gavus informaciją apie galimą nusikalstamą veiką ir baigiasi nustatant, ar yra pagrindas pradėti baudžiamąją bylą bei priimant atitinkamą sprendimą.

Visiškai priešinga situacija yra susiklosčiusi Vakarų pasaulyje, kuriame vyrauja kontinentinės teisės sistema. Čia ikiteisminio tyrimo pradėjimas nėra atskirai aptariamas, dažniausiai ikiteisminis tyrimas laikomas pradėtu tuomet, kai į kompetentingų institucijų ar pareigūnų rankas patenka informacija apie nusikalstamos veikos požymius. Pavyzdžiui, Vokietijoje nėra baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos, o visi reikalingi tyrimo veiksmai atliekami esant paprastam įforminimui²⁰. Pirmieji tyrimo veiksmai ir reiškia baudžiamojo proceso pradėjimą.

Prancūzijoje taip pat nėra nustatytos specialios baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos. Baudžiamojo proceso pradėjimo procedūra yra siejama su prokuroro procesinio dokumento priėmimu²¹. Prancūzijoje, kitaip nei Lietuvoje, nusikalstamų veikų tyrimo procesas tiesiogiai priklauso nuo padarytos ar daromos nusikalstamos veikos sunkumo laipsnio bei pobūdžio, jos padarymo aplinkybių. Nusikalstamų veikų skirstymas į nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus

¹⁷ Europos Teisingumo teismo nutartis byloje *Allenet de Ribemont prieš Prancūziją*. 1995. Nr. 15175/89.

¹⁸ Europos Teisingumo teismo nutartis byloje *Daktaras prieš Lietuvą*. 1995. Nr. 42095/98.

¹⁹ Europos Teisingumo teismo nutartis byloje *Butkevičius prieš Lietuvą*. 1995. Nr. 48297/99.

²⁰ GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997. p. 22.

²¹ BROWNLEE, Ian D, MULCAHY, Aogan, WALKER, Clive P. Pre-Trial Reviews, Court Efficiency and Justice: A Study in Leeds and Bradford Magistrates' Courts. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 1994, Volume 33, Issue 2, 111.

ir baudžiamuosius pažeidimus leidžia sąlygiškai išskirti tris tokių veikų ikiteisminio tyrimo formas, t. y. preliminarų tyrimą, teisėjo tyrimą bei akivaizdžių nusikalstamų veikų tyrimą. Vadinasi, šiuo atveju, ikiteisminio tyrimo pradėjimas priklauso nuo to, kokio pobūdžio veika yra padaryta: jeigu informacija apie galimai padarytą veiką yra pakankamai aiški ir nekelianti didesnių abejonų, ikiteisminis tyrimas bus pradėtas be preliminaraus tyrimo. O tais atvejais, kuomet informacija apie galimai padarytą ar daromą nusikalstamą veiką yra miglota ir kelia abejonų, leidžiamas preliminarus tyrimas, kurio pabaigoje priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti jį pradėti²².

Anglosaksų valstybėse, t.y. šalyse, kuriose vyrauja bendrosios teisės sistema, pirmąją baudžiamojo proceso stadiją minimas ne baudžiamosios bylos iškėlimas, o ikiteisminis tyrimas apskritai²³. JAV baudžiamasis procesas turi daug bendrų bruožų su Anglijos baudžiamuoju procesu. Jungtinėse Amerikos Valstijose baudžiamojo proceso teisės teorijoje ir praktikoje ikiteisminio tyrimo pradėjimo momentu yra laikomas informacijos apie nusikalstamos veikos požymius gavimas ir jos registravimas²⁴. Vadinasi, bendrosios teisės sistemoje ikiteisminis tyrimas suvokiamas kaip vientisa stadija, kurios pradėjimo momentais pripažįstami du skirtingi momentai – informacijos apie nusikalstamą veiką gavimas, arba jos registravimas.

Vadinasi, reziumuojant visą, kas pasakyta, galima teigti, jog baudžiamojo proceso skirstymas į stadijas yra būdingas daugeliui valstybių, tiek bendrosios, tiek ir kontinentinės teisės sistemoms. Tačiau pats stadijų suskirstymas ir jų išskyrimas tiek istoriniu, tiek ir lyginamuoju aspektais nėra vienodas. Teorijoje ir praktikoje egzistuoja dvi skirtingos nuomonės dėl ikiteisminio tyrimo stadijos vientisumo. Viena iš jų ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją pripažįsta pirmąją ir savarankišką baudžiamojo proceso stadiją, o kita nuomonė ikiteisminio tyrimo pradėjimą inkorporuoja į patį ikiteisminį tyrimą. Viena vertus, šios stadijos savarankiškumas suponuoja tyrimo dėl tyrimo situaciją, kita vertus užpildo spragą, kuri susiformuoja tuomet, kai tyrimas prasideda dar prieš tyrimą. Lietuvoje įtvirtinta vientisa ikiteisminio tyrimo stadija, kuomet ikiteisminio tyrimo pradžia nėra suvokiama kaip atskira baudžiamojo proceso stadija, tačiau ikiteisminio tyrimo pradžia vis tiek reglamentuojama baudžiamojo proceso teisės normomis bei poįstatyminiais teisės aktais. Galiausiai pasaulinė praktika linksta prie vientisos ikiteisminio tyrimo stadijos, kurią tinkamai reglamentavus, manytina, galima išvengti teisinio neapibrėžtumo ir spragų, užtikrinti efektyvesnę baudžiamąjį procesą apskritai.

²² ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 126.

²³ BRIAN, G. M. Main, PARK, Andrew. The British and American Rules: an Experimental Examination of Pre-trial Bargaining in the Shadow of the Law. *Scottish Journal of Political Economy*, 2000, Volume 47, Issue 1, 44.

²⁴ TORRE, Andrew. Socially optimal criminal court waiting times: a partial investigation. *Australian Economic Papers*. 2008, Volume 47, Issue 1, p. 119.

1.2. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimas įstatymo lygmeniu

Atlikus ikiteisminio tyrimo kaip vieningos ir kaip išskaidytos baudžiamojo proceso stadijos analizę, verta įsigilinti į ikiteisminio tyrimo reglamentavimą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus. Pagrindinis teisės aktas, įtvirtinantis normas dėl ikiteisminio tyrimo pradžios yra Baudžiamojo proceso kodeksas. Kaip jau buvo išdėstyta ankstesnėje darbo dalyje, dabartinė baudžiamojo proceso teisė yra pasirinkusi vieningos ikiteisminio tyrimo stadijos koncepciją, kuri nėra skaidoma į atskiras dalis. Ikiteisminio tyrimo pradžios fundamentalios nuostatos reglamentuotos Baudžiamojo proceso kodekse.

Remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu, ikiteisminis tyrimas Lietuvoje gali būti pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba jei prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas patys nustato nusikalstamos veikos požymius²⁵. Tai taip vadinamos ikiteisminio tyrimo pradėjimo vados. Tačiau kaip pabrėžė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2004 m. spalio 6 dienos nutartyje, „ikiteisminiam tyrimui pradėti pakanka bet koku būdu informuoti ikiteisminio tyrimo organą apie galimai padarytą nusikalstamą veiką“²⁶. Todėl manytina, jog ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas yra bet kokio pobūdžio informacija apie galimai daromą ar padarytą nusikalstamą veiką.

Kaip matyti ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas tik gavus tam tikrus duomenis apie nusikalstamą veiką. Juos gali pateikti ne tik tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs, tačiau ir bet kuris kitas fizinis ar juridinis asmuo, įskaitant valstybės institucijas ar valstybės pareigūnus. Įstatymas griežtai nenustato, kokios formos dokumentu, koks subjektas gali informuoti teisėsaugos pareigūnus apie padarytą nusikalstamą veiką. Paprastai nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų rašyti skundą, jo atstovai bei kiti fiziniai asmenys – pareiškimus, o valstybinės ir viešos įstaigos prokurorui, policijai ar kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai (pvz. Valstybės saugumo departamentui) turėtų atsiųsti pranešimus. Tačiau jei kuris nors iš paminėtų subjektų informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką pateiktų kitaip pavadintu raštišku dokumentu, tai nebūtų laikoma koku nors procesinės formos trūkumu ar pretekstu dėl to atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą²⁷. Be to, teisėsaugos pareigūnai privalo priimti ir fiksuoti atvykusį į prokuratūrą ar ikiteisminio tyrimo įstaigą asmenų žodžiu pateikiamą informaciją apie nusikalstamas veikas. Tokie pranešimai įrašomi į nustatytos formos protokolą ir taip pat yra pagrindas ikiteisminio tyrimo pradėjimui.

²⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003.

²⁶ 2004 m. spalio 6 d. Vilniaus miesto 2-os apylinkės teismo nutartis byloje, Nr. 1-425/2004.

²⁷ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 305.

Svarbu ir tai, jog pranešimu apie nusikalstamą veiką laikytinas pateikimas ne bet kokios informacijos, o informacijos apie konkrečioje vietoje, konkrečiu laiku įvykusį ar pastebėtą konkretų įvykį, turintį nusikalstamos veikos požymių. Dėl šios priežasties asmens spėjimai, prielaidos ar samprotavimai negali būti laikomi pranešimu apie nusikaltimą ir dėl tokių spėjamojo pobūdžio aplinkybių ikiteisminis tyrimas neatliekamas.

Kaip matyti iš įstatymo konstrukcijos, kuri reglamentuoja ikiteisminio tyrimo pradėjimo vadas, čia numatoma, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas, gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius. Tačiau apie laiko tarpą, per kurį ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas, nėra užsimenama. Ši spraga gali būti užpildyta teismų praktikos formuojamais pavyzdžiais. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008, pabrėžė, jog operatyvinės veiklos metu surinkus tam tikrus duomenis, iš kurių galima padaryti išvadą apie nusikalstamos veikos sudėtį veikoje, tuoj pat turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas. Anot teismo, tokia nuostata išplaukia iš Baudžiamojo proceso kodekso 2 straipsnio turinio, kur nurodyta, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika²⁸. Pavyzdžiui, anonimiam liudytojui 2006 m. balandžio 29 d. nupirkus iš M. L. 50 vnt. tablečių, buvo būtina nustatyti, kokia tai psichotropinė medžiaga bei jos kiekį, nes šie duomenys reikšmingi nusikaltimo sudėties kvalifikavimui. Siekdamas išsiaiškinti šiuos duomenis, operatyvinio tyrimo pareigūnas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo²⁹ 7 straipsnio 1 dalies 5 punktu, 2006 m. balandžio 29 d. davė užduotį specialistui, kuris 2006 m. gegužės 17 d. surašė savo išvadą, kad tyrimui pateiktų tablečių sudėtyje yra psichotropinė medžiaga – amfetaminas, kurio masė 2,883 g. Ši specialisto išvada Tauragės rajono policijos komisariate buvo gauta 2006 m. gegužės 18 d. ir būtent šią dieną buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl psichotropinių medžiagų platinimo. Taigi šiuo atveju Baudžiamojo proceso kodekso 171 straipsnio 1 dalies nuostata, kad, ikiteisminio tyrimo įstaigai nustačius nusikalstamos veikos požymius, tuoj pat pradedamas ikiteisminis tyrimas, nebuvo pažeista. Tokias Baudžiamojo proceso kodekso 171 straipsnio 1 dalies taikymo nuostatas išaiškino Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija 2007 m. spalio 18 d. nutartyje Nr. 2K-P-412/07³⁰. Vadinasi, remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimais, sąvoka „tuoj pat“ reiškia tą pačią kalendorinę dieną,

²⁸ 2008 m. sausio 3 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008.

²⁹ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2633.

³⁰ 2007 m. spalio 18 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-P-412/07.

kuomet nustatoma, jog buvo padaryta tam tikra nusikalstama veika taip pat pažymima, kad šis laiko tarpas nustatinėtinas kiekvienu konkrečiu atveju.

Akcentuotina, jog svarbiu aspektu laikytini pasikeitimai, susiję su subjektų ratu, turinčiu teisę priimti sprendimus pradėti ikiteisminį tyrimą, kurie buvo įgyvendinti 2007 birželio 28 dieną priėmus naują Baudžiamojo proceso kodekso straipsnių redakciją. Ankstesnėje įstatymo redakcijoje buvo numatyta nuostata, jog sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo ant pareiškimo, pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką užrašydami rezoliuciją. Vadinas buvo numatyta, jog dėl ikiteisminio tyrimo pradžios sprendimus gali priimti prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo, tačiau pačiam ikiteisminio tyrimo pareigūnui, kuris tiesiogiai susijęs su ikiteisminio tyrimo pradžia, tokia galimybė nebuvo numatyta. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai buvo įpareigoti ieškoti asmens, įgalinto priimti tokį sprendimą. Galiausiai, buvo pastebimi ir formalaus klastojimo atvejai, kada ikiteisminio tyrimo veiksmai būdavo atliekami, o po to surašomi sprendimai dėl tokių veiksmų ir pradėtas sprendimas registruojamas. Be to, kaip pažymėjo B. Burda, ikiteisminio tyrimo pradėjimo nutarimo surašymo teisės suteikimas ribotam ratui subjektų, t.y. tiems, kurie daugiau atlieka vadovavimo ir kontroliavimo funkcijas, stabdo efektyvų ikiteisminio tyrimo pradėjimą³¹. Juk ikiteisminio tyrimo pareigūnas yra pagrindinė grandis, kuri veikia pradedant ikiteisminį tyrimą, todėl šiems pareigūnams suteikus teisę priimti nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, ši etapą ar grandį padarytų lankstesniais, leidžiančiais operatyviai reaguoti ir optimaliai išnaudoti laiką. Tokia susiformavusi praktika bylojo apie neefektyvų įstatymo reglamentavimą, kuris neužtikrina sklandaus ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

Būtent dėl šių priežasčių ir buvo pakeista Baudžiamojo proceso kodekso nuostata, reglamentuojanti asmenis, galinčius priimti sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo pradžios. Ši nuostata, numatanti, jog sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo ant pareiškimo, pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką užrašydami rezoliuciją, buvo eliminuota. Todėl nelikus šitos baudžiamąjį procesą reglamentuojančios normos, buvo suformuota galimybė sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradžios priimti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Akcentuotina ir tai, jog įstatymo lygmenyje nebeliko nuostatos, kuri reguliuotų asmenų, turinčių teisę priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradžios. Šių santykių reglamentacija buvo perkelta į Generalinio prokuroro patvirtintų Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, sferą, kuri bus analizuotina kitoje magistrinio darbo dalyje.

³¹ BURDA, Ryšardas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(41), p. 56.

Baudžiamojo proceso kodekso 166 straipsnio antroje dalyje turima omenyje nusikalstamų veikų, kurių atveju apsisprendimas, ar turi vykti procesas, yra nukentėjusiojo valios reikalas, kategorija. Baudžiamojo proceso kodeksas numato privataus kaltinimo ir privačiai viešo kaltinimo institutus, pagal juos suskirstydamas nusikalstamas veikas, prie kurių Baudžiamajame kodekse yra nuoroda (kaip atskira Baudžiamojo kodekso straipsnio, numatančio atsakomybę už atitinkamą veiką, dalis), kad už tas veikas atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, jei gaunamas nukentėjusio asmens skundas, jo teisėto atstovo pareiškimas ar prokuroro reikalavimas. Pagal abu šiuos institutus iniciatyva dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo priklauso nukentėjusiajam. Tačiau jeigu veika, patenkanti į Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nustatytą sąrašą, turi visuomeninės reikšmės, ir dėl tokios veikos gali vykti ikiteisminis tyrimas, tokiu atveju ikiteisminį tyrimą prokuroras gali pradėti nepriklausomai nuo to, ar nukentėjusysis yra pateikęs skundą. Tačiau inicijavimas ikiteisminio tyrimo dėl privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamos veikos turėtų priklausyti nukentėjusiajam ar jo atstovui. Pastarieji manydami, kad veika turi visuomeninės reikšmės, turėtų kreiptis į prokurorą nurodydami jam aplinkybes, pagal kurias būtų galima spręsti, kad veika yra tokio pobūdžio. Prokuroras neprivalo gavęs tokį skundą pradėti ikiteisminį tyrimą. Jeigu jis nemano, kad veika turi visuomeninės reikšmės, gali nurodyti nukentėjusiajam ar jo atstovui, jog ikiteisminis tyrimas nebus atliekamas, galima kreiptis dėl bylos nagrinėjimo privataus kaltinimo tvarka. Tačiau atsižvelgdami, kad privataus kaltinimo institutas dažnai kritikuojamas kaip nesaugantis žmonių nuo nusikalstamų veikų, nes pačiam nukentėjusiajam rūpintis kaltinimo (privataus) palaikymu dažnai dėl nepakankamų teisinių žinių ir teisinių priemonių ribotumo būna sudėtinga, prokurorai neturėtų nusistatyti pernelyg aukštų kriterijų, pagal kuriuos nusprendžiama, kad veika turi visuomeninės reikšmės.

Tuo tarpu privačiai viešo kaltinimo nusikalstamomis veikomis laikomos veikos, numatytos Baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnyje. Šių veikų atveju ikiteisminis tyrimas yra privalomas, bet jis paprastai pradėdamas ir atliekamas tik tuo atveju, jeigu gaunamas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Tačiau ir šių nusikalstamų veikų atvejais prokuroras turi teisę pateikti reikalavimą pradėti ikiteisminį tyrimą, jei ir nėra pateiktas nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Skundo ar pareiškimo nepateikimo priežastys paprastai nebūna svarbios, nors nukentėjusiojo priklausomybė nuo kaltininko ar panašios situacijos gali varžyti nukentėjusiojo apsisprendimą pateikti skundą. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, komentuojamo straipsnio dalis turi būti aiškinama ne kaip draudžianti pradėti ikiteisminį tyrimą be nukentėjusiojo skundo, o kaip leidžianti prokurorui nereaguoti į nusikalstamos veikos padarymą nesant nukentėjusiojo skundo.

Išanalizavus šią Baudžiamojo proceso kodekso nuostatą, numatančią, jog ikiteisminis tyrimas pradedamas tik tuo atveju, jei yra nukentėjusiojo skundas, reikia atkreipti dėmesį į tai, jog to paties kodekso 3 straipsnio 6 punkte yra numatyta, jog atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą. Pastebime, jog šios nuostatos atkartoja viena kita, nustatydamos tą patį santykį, jog ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas jei nėra nukentėjusiojo skundo. Tačiau iš 3 straipsnio konstrukcijos matome, kad ikiteisminis tyrimas nepradedamas ir esant kitoms aplinkybėms, ne tik nesant nukentėjusiojo skundai, todėl tampa neaišku, kodėl tik ši aplinkybė atkartojama 166 straipsnio antroje dalyje. Be to, susidarius situacijai, kuomet gaunamas pareiškimas dėl veikos, dėl kurios ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas tik esant nukentėjusiojo skundai, nebus aišku, kurią normą reikia taikyti, ar tą, kuri reglamentuoja ikiteisminio tyrimo pradėjimą, ar tą, kuri susijusi su atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą.

Prokuroro teisė pradėti ikiteisminį tyrimą surašant tarnybinį pranešimą specifinė ir tuo, jog prokuroro nutarimu ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas dėl tam tikrų asmenų, turinčių ypatingą statusą valstybėje. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2/2007³² numatoma, jog Teismų įstatymo 89 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad teisėjui baudžiamasis procesas gali būti pradedamas tik Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro sprendimu. Pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pareigas ėjusio generalinio prokuroro pavaduotojo tarnybiniu pranešimu. Respublikos Prezidento sutikimas dėl teisėjų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn gautas, kai dėl tokio sutikimo kreipėsi kitas generalinio prokuroro pareigas ėjęs generalinio prokuroro pavaduotojas. Byloje akcentuotina, jog tai, kad sprendimą dėl baudžiamojo proceso pradėjimo priėmė ir dėl sutikimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn teisėjus į Respublikos Prezidentą kreipėsi tų veiksmų atlikimo metu generalinio prokuroro pareigas ėję generalinio prokuroro pavaduotojai, baudžiamojo proceso nedaro neteisėto. Tai, kad paskirtas generalinis prokuroras dėl atostogų, ligos ir kitų priežasčių laikinai nevykdo jam įstatymų nustatytų funkcijų, nereiškia, kad tokios funkcijos iš viso tam tikrą laiką negali būti vykdomos ar prokuratūros sistemai nėra visa apimtimi vadovaujama. Paskirtam generaliniam prokurorui, laikinai nevykdant savo funkcijų, jų vykdymas gali būti perduotas kitam Generalinės prokuratūros prokurorui. Funkcijų perdavimo klausimas,

³² 2007 m. vasario 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-7-2/2007.

vadovaujantis Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo³³ 23 straipsnio 2 dalimi, yra išspręstas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002 m. birželio 4 d. įsakymu Nr. 66 „Dėl atsakomybės už Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros veiklos sritis paskirstymo“³⁴. Šio įsakymo 3 punkte nurodyta, jog laikinai nesant generalinio prokuroro, jo funkcijas pavedama vykdyti generalinio prokuroro pavaduotojui V. Barkauskui, o laikinai nesant V. Barkausko – kitam generalinio prokuroro pavaduotojui – G. Jasaičiui. Nagrinėjamoje byloje generalinio prokuroro pavaduotojai generalinio prokuroro funkcijas vykdė šiame įsakyme numatyta tvarka³⁵. Vadinasi, generaliniam prokurorui suteiktas teisės turi vykdyti jo pareigas laikinai vykdantys asmenys, todėl šiuo atveju net ir generalinio prokuroro pavaduotojas galėjo pradėti ikiteisminį tyrimą dėl teisėjo padarytos veikos.

Akcentuotina ir tai, kad šios minėtos nuostatos, susijusios su ikiteisminio tyrimo pradžia, kuomet tik generalinis prokuroras turi teisę priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą dėl teisėjų, yra numatomos kituose teisės aktuose, o ne pačiame Baudžiamojo proceso kodekse. Manytina tokia reglamentacija įneša daug painiavos, nėra nuosekli.

Tolesnėse įstatymo nuostatose, reglamentuojančiose ikiteisminio tyrimo pradžią, numatoma, jog kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka, o taip pat, jog apie pradėtą ikiteisminį tyrimą pranešama skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui. Iš šios nuostatos matyti, jog visas etapas iki ikiteisminio tyrimo pradžios yra perduodamas poįstatyminio teisės akto lygmeniui – rekomendacijoms.

Įdomu pažvelgti ir į tai, kaip ikiteisminio tyrimo pradėjimo vados yra konstruojamos užsienio šalių baudžiamojo proceso normose. Pavyzdžiui, Prancūzijoje teismo policijos karininkai yra oficialiai įgalioti įstatymo fiksuoti nusikalstamas veikas. Jie turi pareigą nedelsiant perduoti prokurorui rašytinį pareiškimą apie kiekvieną jiems žinomą nusikalstamą veiką, ar tai būtų nusikaltimas, baudžiamasis nusižengimas ar baudžiamasis pažeidimas³⁶. Be to, prokuroras gali savo iniciatyva fiksuoti nusikalstamos veikos buvimą. Taip pat pranešti apie galimą nusikalstamą veiką gali ne tik įgalioti valstybės pareigūnai, bet ir kiekvienas fizinis asmuo. Dažniausiai tai būna nukentėjęs asmuo, nors turi teisę kiekvienas. Nors Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas nepateikia tiesioginio įpareigojimo piliečiams pranešti apie įvykdytą ar rengiamą nusikalstamą veiką, tokią išvadą galima daryti atlikus Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso bei baudžiamojo kodekso analizę. Įstatymai numato baudžiamąją atsakomybę už konkrečių nusikalstamų veikų

³³ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1919.

³⁴ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002 m. birželio 4 d. įsakymas Nr. 66 „Dėl atsakomybės už Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros veiklos sritis paskirstymo“.

³⁵ 2007 m. vasario 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-7-2/2007.

³⁶ DELMAS, Mireille. *European criminal procedures*. Cambridge University Press. 2002. p. 65.

nepranešimą pareigūnams ar įstaigoms. Baudžiamojo proceso kodekse taip pat yra įtvirtinta nuostata, jog kiekvienas pilietis yra įpareigotas pranešti prokurorui apie kiekvieną jam žinomą nusikaltimą, baudžiamąjį nusižengimą ar baudžiamąjį pažeidimą³⁷. Taip pat pagal šios šalies įstatymus kiekvienas valdininkas ir pareigūnas, sužinoję apie nusikaltimą ar nusižengimą, vykdant savo pareigas, privalo apie jį pranešti prokurorui, pateikdamas atitinkamus dokumentus. Vadinasi, ne tik asmenys, bet ir pareigūnai turi tam tikrus įpareigojimus dėl informacijos apie galimai padarytą veiką pranešimo, kurių nevykdant gali kilti baudžiamoji atsakomybė³⁸. Kaip šios sistemos minusą galime išskirti tik rašytinio pranešimo formos galiojimą, kuomet žodinė informacija nėra laikoma pagrindu pradėti ikiteisminį tyrimą. Kita vertus, pareigūnas gavęs žodinę informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gali surašyti tarnybinį pranešimą ir tokiu atveju baudžiamasis procesas bus pradedamas. Tačiau tokia diskrecijos teisė suteikta pareigūnams dažnai tampa ydinga, formuojanti skirtingą praktiką. Atsakomybės už nepranešimą informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką numatymas, skatina visuomenę reaguoti į kiekvieną teisės pažeidimą, ugdo visuomenės teisinę sąmonę taip užkertamas kelias nusikalstamų veikų toleravimui³⁹.

Panaši praktika kaip ir Prancūzijoje numatoma Ispanijos Baudžiamojo proceso kodekse. Čia teisės normos taip pat įpareigoja kiekvieną pilietį, nepaisant ar jis nukentėjo, ar ne, pranešti apie kiekvieną pastebėtą nusikaltimą ir duoti parodymus. Tačiau akcentuotina tai, jog šis imperatyvas yra taikomas tik kalbant apie nusikaltimus, o ne apie baudžiamuosius nusižengimus. Taigi šiuo atveju, situacija gali tapti paradoksali, kuomet asmuo, matydamas arba žinodamas, jog daroma nusikalstama veika, nesuvokia, ar daromas nusikaltimas, ar baudžiamasis nusižengimas⁴⁰. Juk teisinis šių sąvokų atskyrimas gali būti žinomas tik šios srities specialistams, teisininkams, o paprastam žmogui šis atskyrimas tikrai esti sudėtingas. Bet Ispanijos teisėsaugos institucijos tokiu būdu apsidraudžia, jog asmenys, nežinodami, ar daromas nusikaltimas, ar baudžiamasis nusižengimas, jausis įpareigoti pranešti apie tokią daromą veiką. Be to, tokia praktika apdraudžia teisėsaugos institucijas nuo perdėtos reakcijos į kiekvieną daromą galimai pavojingą veiksmą ir neleidžia patraukti atsakomybėn asmenų, kurie nepraneša apie mažareikšmę veiką⁴¹.

Tuo tarpu Rusijos baudžiamojo proceso kodekse yra numatytos tokios ikiteisminio tyrimo vados kaip pareiškimas apie nusikalstamą veiką, kuris gali būti tiek rašytinis, tiek žodinis, kaltininko prisipažinimas, pranešimas apie įvykdytą arba rengiamą nusikalstamą veiką, gautas iš

³⁷ RUVA, Christine, MCEVOY, Cathy, BRYANT, Judith Becker. Effects of pre-trial publicity and jury deliberation on juror bias and source memory errors. *Applied Cognitive Psychology*, 2007, Volume 21, Issue 1, p. 50.

³⁸ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 126.

³⁹ RAMANAUSKAS, Ramūnas, PANOMARIOVAS, Artūras. Ikiteisminio tyrimo formos Prancūzijos Respublikoje. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(41), p. 17.

⁴⁰ GODA, Gintaras. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius. 1997. p. 33.

⁴¹ WITTMANN, Rebecca. *Beyond Justice: The Auschwitz Trial*. Cambridge Harvard University Press. 2005. p. 270.

kitų šaltinių⁴². Žodinio pareiškimo atveju turi būti pildomas protokolas. Jei žodiniame ar rašytiniame pareiškime kalbama apie nusikalstamą veiką, dėl kurios byla gali būti iškelta tik esant nukentėjusiojo skundai, tas pareiškimas negali būti laikomas vada tokiai bylai iškelti. Įdomus ir šiek tiek specifinis Rusijos ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – veiką padariusio asmens prisipažinimas. Lietuvoje tokia vada neišskiriama, preziumuojant, jog dėl tokio asmens veikos pareigūnas gali surašyti tarnybinį pareiškimą ir šiuo pagrindu bus pradedamas ikiteisminis tyrimas.

Kalbant apie Vokietiją, čia ikiteisminio tyrimo vadomis pripažįstama prokurorų bei policijos pareigūnų tarnybiniai pranešimai, taip pat privačių asmenų pranešimai, teismo pareigūnų pranešimai bei nukentėjusių asmenų skundai⁴³.

Formaliai pagal Anglijos baudžiamąjį procesą kiekvienas pilietis turi teisę pradėti bylą prieš asmenį, kuris padarė nusikaltimą. Tačiau eiliniam piliečiui šita teisė yra praktiškai sunkiai įgyvendinama, todėl didžiumą baudžiamųjų bylų iškelia policija. Tik nužudymų bylas tiria specialūs valdininkai – koroneriai. Jų pareiga yra nustatyti neišaiškintomis aplinkybėmis arba staiga įvykusios mirties priežastį. Tuo tarpu specialios kaltinimo tarnybos užduotis - stabdyti arba tęsti policijos iškeltą bylos tyrimą. Tiksliau kalbant, speciali kaltinimo tarnyba gauna iš policijos bylas, kai ši nusprendžia tęsti tyrimą, ir nagrinėja, ar kaltinimai yra pakankami. Tačiau jei policija nusprendžia pati nutraukti bylą, speciali kaltinimo tarnyba negauna jokios medžiagos, kad jis buvo pradėtas. Antras šios institucijos uždavinys yra nagrinėti privačių asmenų pareiškimus dėl bylos iškėlimo ir tęsti ją, jei mano tai esant būtina. Taip išsaugota piliečių iniciatyvos teisė kelti bylas. Jei policija nesiima jokių konkrečių veiksmų, asmenys gali paduoti pareiškimą specialiai kaltinimo tarnybai⁴⁴.

Įdomi praktika yra susiklosčiusi Moldovoje. Šioje šalyje ikiteisminis tyrimas pradedamas užrašant atitinkamą rezoliuciją, o kai baudžiamąjį persekiojimą pradeda pati institucija, apie tai surašomas protokolas, kuris taip pat reiškia proceso pradžią. Rezoliucija ar protokolas turi būti patvirtinti vadovaujančio tyrimui prokuroro. Šios šalies baudžiamąjo proceso teisės normose yra numatyta, jog tuo atveju, kai teismo metu padarius baudžiamajame kodekse apibrėžtą veiką, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar atsižvelgiant į bylos aplinkybes – teismo posėdžio pirmininkas nustato veiką padariusį asmenį, apie tai yra užfiksuojama posėdžio protokole, o išrašas iš jo siunčiamas prokurorui⁴⁵. Tokia praktika, kuomet teismas, kaip subjektas dalyvaujantis jau kitoje baudžiamąjo proceso stadijoje, yra įgaliotas pradėti ikiteisminį tyrimą, gali skatinti prieštaravimą

⁴² COLEMAN, Jules, SILVER, Charles. Justice in Settlements. *Social Philosophy and Policy*, 1986, Volume 4, Issue 01, p. 132.

⁴³ WITTMANN, Rebecca Elizabeth. *The Wheels of Justice Turn Slowly: The Pretrial Investigations of the Frankfurt Auschwitz Trial*. Cambridge, 1999. p. 66.

⁴⁴ DELMAS, Mireille. *European criminal procedures*. Cambridge University Press. 2002. p. 65.

⁴⁵ ANCELIS, Petras. Baudžiamąjo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 124.

tarp kaltinimo ir teisingumo vykdymo, kaip savarankiškų principų atskyrimo. Vadinasi, Moldovos atveju, teismas kaip teismo nagrinėjimo subjektas taip pat gali tapti ikiteisminio tyrimo pradėjimo subjektu. Viena vertus procesine prasme tai lemia stadiją, kaip savarankiškų etapų, paneigimą. Tačiau kita vertus, komentuojamu atveju tai operatyviausias būdas reaguoti į padarytą nusikalstamą veiką. Kiekvienu atveju reikia atkreipti dėmesį į tai, kokios ginamos vertybės yra svaresnės, ar verta aukoti vieną vardan kitos.

Baudžiamojo proceso kodekse yra išvardinti institucijos ir asmenys, galintys pateikti informaciją, kuria remiantis padedamas ikiteisminis tyrimas, o pagrindas jam pradėti leidžia manyti, kad yra padaryta nusikalstama veika, arba kai duomenys perteikia informaciją apie tikėtina padarytą nusikalstamą veiką, tačiau tai galima patikrinti tik baudžiamojo proceso metodais ir priemonėmis. Nutarime pradėti ikiteisminį tyrimą yra nurodoma dingstis ir pagrindas pradėti procesą, trumpas veikos apibūdinimas, padaręs veiką asmuo (jeigu toks yra nustatytas), įstaiga arba pareigūnas, kuriam pavedamas tyrimas. Be to, nutarimu pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti ir rezoliucija, kuri gali būti dedama net prieš atliekant pirmąjį neatidėliotiną veiksmą. Latvijos ikiteisminio tyrimo pradžios ypatumas yra susijęs su tuo, jog baudžiamojo proceso pradžioje nusikalstama veika gali būti kvalifikuota vien pagal objekto priskyrimą atitinkamai nusikalstamų veikų grupei, pavyzdžiui, nurodant ar nusikalstama veika pasikėsinta į žmogaus gyvybę, sveikatą, laisvę, nuosavybę, finansų sistemą, viešą tvarką ir pan. Jau tolesniame ikiteisminio tyrimo etape padaryta veika konkretizuojama, nurodant tikslų straipsnį, pagal kurį turi atsakyti veiką padaręs asmuo. Be to, skirtingai nei Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse, Latvijos Baudžiamojo proceso kodeksas leidžia kardomąją priemonę įtariamajam paskirti tik tuomet, kai jo veika jau kvalifikuota pagal konkretų baudžiamojo proceso kodekso straipsnį. Vadinasi, tai nesusiję su ikiteisminio tyrimo pradžia, o šį veiksmą galima atlikti tik konkretizavus ir identifikavus padarytą nusikalstamą veiką tolesniame ikiteisminio tyrimo etape. Pabrėžtina ir tai, jog nutarimas pradėti ikiteisminį tyrimą yra neskundžiamas ir tai deklaruojama pačiame Latvijos baudžiamojo proceso kodekse⁴⁶.

Labai panaši ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarka yra numatyta ir Azerbaidžano baudžiamojo proceso kodekse. Čia kaip ikiteisminio tyrimo vadovs numatomi pranešimai apie galimai padarytas ar daromas nusikalstamas veikas, taip pat kita informacija apie tokio pobūdžio veiksmus. Kvotėjas, tardytojas ar prokuroras, gavę minėto pobūdžio informaciją privalo nedelsdami juos užregistruoti, patikrinti ir priimti sprendimą dėl baudžiamosios bylos iškėlimo⁴⁷.

Išanalizavus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias ikiteisminio tyrimo pradžia, pastebime, jog įstatyminė ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentacija nėra visiškai tiksli ir nuosekli. Visų pirma, remiantis tiek Lietuvos, tiek ir užsienio šalių ikiteisminio

⁴⁶ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 127.

⁴⁷ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 129.

tyrimo pradėjimo vadų išskyrimu, galime pastebėti, kad jų išskaidymas į atskiras rūšis – pranešimus, pareiškimus, prisipažinimus, tarnybinius pareiškimus ir kt. – reiškia vieną ir tą patį – informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ar jos požymius. Ši sąvoka „informacija apie padarytą nusikalstamą veiką“ yra apibendrinančio pobūdžio, todėl laikytina tikslesne, užkertančia kelią spragoms ir prieštaravimams. Taip pat nuostata, numatanti, jog ikiteisminis tyrimas nėra pradamas, jei nėra nukentėjusiojo skundo, yra atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto reglamentavimo sritis, todėl vertintina kaip dubliuojanti Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 7 punktą. Kaip vieną iš privalumų ikiteisminio tyrimo pradžios reguliavime, galime vertinti naujos Baudžiamojo proceso kodekso redakcijos pakeitimą, pagal kurį numatoma galimybė tiesioginiam ikiteisminio tyrimo pradžios dalyviui - ikiteisminio tyrimo pareigūnui - pradėti ikiteisminį tyrimą.

1.3. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo tvarkos įtvirtinimas poįstatyminio teisės akto lygmeniu

Ankstesnėje darbo dalyje buvo aptarta ikiteisminio tyrimo pradžios įstatyminė reglamentacija, tačiau kaip teko pastebėti, ji numato tik pagrindines ikiteisminio tyrimo pradžios gaires, nepateikdama detalesnio ikiteisminio tyrimo pradžios tvarkos numatymo. Todėl be Baudžiamojo proceso kodekso, Lietuvoje šis ikiteisminio tyrimo parengiamasis etapas yra reglamentuojamas generalinio prokuroro patvirtintomis Rekomendacijomis, kurios yra poįstatyminis teisės aktas, pasižymintis dažnesne kaita.

2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo⁴⁸ nebuvo tinkamai reglamentuotos, nes susilaukė daugybės pareigūnų kritikos. Šiose Rekomendacijose buvo numatyta tvarka, kuri pripažino formalaus ikiteisminio tyrimo pradėjimo institutą, kuomet tik surašius nutarimą pradėti ikiteisminį tyrimą, buvo galima atlikti tam tikrus procesinius veiksmus, kurie padeda detalizuoti galimai padarytą nusikalstamą veiką. Tai trukdė ikiteisminio tyrimo pareigūnams, gavusiems informacijos apie padarytą nusikalstamą veiką, ar pareigūnams, patiems nustačiusiems nusikalstamos veikos požymius, neatidėliotiniais atvejais patiems pradėti ir atlikti pačius tyrimo veiksmus. Šie atvejai bylojo apie neefektyvų ikiteisminio tyrimo registravimo tvarkos numatymą⁴⁹.

Be to, kritikuojant iki tol vyravusią ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarką, Ž. Mišeikis, P. Ancelis, D. Grigolovičienė pateikia ir kitokių argumentų. Pasak jų, remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu, įstatymas primygtinai įpareigoja ikiteisminį tyrimą pradėti iškart

⁴⁸ 2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-58.

⁴⁹ 2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-58.

gavus pareiškimą ar pranešimą, nes pirminei informacijai tikrinti neskirtas nei laikas, nei galimybė atlikti tam tikrus proceso veiksmus⁵⁰. Vadinasi, pačiame Baudžiamojo proceso kodekse nenumačius ikiteisminio tyrimo pradžios, t.y. to, kas vyksta iki ikiteisminio tyrimo pradžios, bet kokios Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios tampa prieštaraujančios Baudžiamojo proceso kodeksui. Be to, nepaliekama laiko patikrinti, ar egzistuoja aplinkybės, numatytos Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas. Tokiu atveju ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas, tada patikrinama, ar nėra tame straipsnyje numatytų aplinkybių, ir jei tokia pastebima, ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas. Šiuo atveju gaištamasis laikas, paneigiami operatyvumo, efektyvumo principai, o pats procesas tampa amorfiškas⁵¹.

Ž. Mišeikio nuomone net ir patikslinamieji veiksmai, kurie yra leidžiami dar nepriėmus sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą, yra neteisėti, kadangi nėra išaiškinta, ką reiškia pati „patikslinimo veiksmų“ sąvoka. Pagal šio žodžio reikšmę remiantis Dabartinės lietuvių kalbos žodynu, patikslinimas suprantamas kaip padarymas fakto tikslesniu, iki smulkmenų atitinkančiu⁵². Tačiau praktikoje šis tikslinimo veiksmas dažnai virto apklausomis, apžiūra ir kitais procesiniais veiksmais, kurie nėra leistini, nepriėmus nutarimo pradėti ikiteisminį tyrimą. Todėl nepateikus patikslinimo veiksmų sampratos, neužkertamas kelias piktnaudžiavimams ir teisės normų pažeidimams. Autoriaus nuomone, įstatymo leidėjas turėtų aiškiai įvardinti, ką reiškia „patikslinimo veiksmai“, kokius veiksmus pareigūnas yra įgaliotas atlikti, o kokie veiksmai yra negalimi.

Būtent šiuo atveju R. Burda ir A. Kliunka siūlo iki ikiteisminio tyrimo pradžios leisti atlikti įvykio vietų apžiūras, specialistų tyrimus, išreikalauti dokumentus. Pabrėžiama ir tai, jog tiek Baudžiamojo proceso kodekse, tiek ir įvairiose rekomendacijose nėra teisės normos dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų teisės išreikalauti dokumentus ir informaciją iki baudžiamojo proceso pradžios. Be to, dažnai reikalingas ne patikslinimas, o atvirkščiai – tai paneigiantys ar patvirtinantys dokumentai. Akcentuojama, jog tokiu atveju sumažėtų pradėtų ir nutrauktų tyrimų⁵³.

Be išvardintų problemų, pastebima, jog dar 2003 metais buvo parengta daug rekomendacijų, kurios nurodė, kokia tvarka registruojama ikiteisminio tyrimo pradžia, kaip taikomi Baudžiamojo proceso kodekso 169 ir 171 straipsniai ir kt. Daugelis rekomendacijų buvo rengiamos iki 2003 m. gegužės 1 d., t. y. dar neįsigaliojus 2000 m. Baudžiamajam kodeksui ir 2002 m. Baudžiamojo proceso kodeksui. Praėjusiais metais Baudžiamojo proceso kodekse buvo padaryta pakeitimų ir papildymų, reglamentuojančių ikiteisminio tyrimo pradžią. Galiojant naujoms šio kodekso

⁵⁰ ANCELIS, Petras, GRIGOLOVIČIENĖ, Danguolė. Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 63(55), p. 65.

⁵¹ BURDA, Ryšardas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(41). p. 56.

⁵² KLIMAVIČIUS, Jonas, PAULAUSKAS, Jonas, PIKČILINGIS, Juozas, ir kt. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000.

⁵³ BURDA, Ryšardas, KLIUNKA Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradžios etapai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 76(68), p. 9.

normoms, buvo gauta nemažai prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų pasiūlymų dėl ikiteisminių tyrimų pradžios, jos registravimo tvarkos. Atsižvelgiant į pasikeitusius įstatymus, buvo nuspręsta parengti vienas rekomendacijas, apimančias anksčiau keliose rekomendacijose reglamentuotus klausimus dėl ikiteisminio tyrimo pradžios, kurios nustatytų ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarką.

Minėtai situacijai ir visoms iki tol iškilusioms problemoms išspręsti buvo parengtos naujos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo⁵⁴ (toliau tekste – Rekomendacijos). Šios Rekomendacijos nustato reikalavimus, kuriais vadovaujasi prokuratūroje ir ikiteisminio tyrimo įstaigose, pradedant ikiteisminį tyrimą, registruojant jo pradžią ar atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą. Vadinasi, apibrėžią tą etapą, kuris egzistuoja dar prieš ikiteisminį tyrimą.

Apžvelgiant nuostatas, susijusias su ikiteisminio tyrimo įstaigų darbu, pažymėtina, kad remiantis minėtu teisės aktu, šiose įstaigose darbas turėtų būti organizuojamas taip, kad įstaigoje darbo valandomis, o policijoje – visą parą, budėtų asmuo (budėtojas), įgaliotas priimti skundus, pareiškimus ar pranešimus apie nusikalstamą veiką ir informaciją apie galimą nusikalstamą veiką, pavesti ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikti neatidėliotiną informacijos patikrinimą, priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą. Budėtojas, gavęs informacijos apie galimą nusikalstamą veiką, ją registruoja ir organizuoja neatidėliotiną tokios informacijos patikrinimą. Elektroninio ryšio priemonėmis gauta informacija apie galimą nusikalstamą veiką archyvuojama įstaigos vidaus teisės aktuose nustatyta tvarka. Informaciją apie galimą nusikalstamą veiką tikrinantis pareigūnas privalo kuo greičiau nuvykti į budėtojo nurodytą vietą ar pas informaciją suteikusį asmenį ir įsitikinti, ar tokia informacija yra tikra.

Remiantis analizuojamomis Rekomendacijomis, neatidėliotinas informacijos apie galimą nusikalstamą veiką patikrinimas – neatidėliotinas išvykimas į informacijoje apie galimą nusikalstamą veiką nurodytą vietą arba pas šią informaciją suteikusį asmenį, siekiant nustatyti, ar informacija apie galimą nusikalstamą veiką yra tikra, taip pat surasti ir (ar) apsaugoti nusikalstamos veikos padarymo ar kitoje įvykio vietoje esančius daiktus (pėdsakus), turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti, ir (ar) nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, nukentėjusįjį, liudytojus⁵⁵. Patikslinimas – „prokuroro, jo pavedimu prokuroro padėjėjo ar ikiteisminio tyrimo pareigūno gautas rašytinis pareiškėjo ar nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens papildomas paaiškinimas ar pareiškimas, kuriuo detalizuojami ar papildomi skunde, pareiškime ar pranešime

⁵⁴ 2008 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-110.

⁵⁵ 2008 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-110.

nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką, ir (ar) įstatymų nustatyta tvarka iš jų arba valstybės ar savivaldybės įstaigų gauti dokumentai ir (ar) duomenys, turintys reikšmės gautam skundai, pareiškimui ar pranešimui nagrinėti⁵⁶. Tuo tarpu senesnė Rekomendacijų redakcija patikslinimo veiksmus apibrėžė kaip neatidėliotiną išvykimą į telefonu ar kitomis ryšio priemonėmis praneštą įvykio vietą ar pas pranešėją, siekiant nustatyti, ar pranešta informacija apie nusikalstamą veiką yra reali ir ar dėl gautos informacijos apie nusikalstamą veiką būtina pradėti ikiteisminį tyrimą⁵⁷.

Taigi papildžius skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką patikslinimo sąvoką, tampa aišku, jog skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką gali būti patikslintas ne tik gavus jį pateikusio asmens (pareiškėjo) papildomą paaiškinimą, bet ir nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens papildomą paaiškinimą ar pareiškimą, kuriuo detalizuojami ar papildomi skunde nurodyti faktai. Taip pat patikslinimu laikoma įstatymų nustatyta tvarka iš pareiškėjo ar nukentėjusiojo arba valstybės ar savivaldybės įstaigų gauti dokumentai ir duomenys, turintys reikšmės gautam skundai, pareiškimui ar pranešimui nagrinėti. Dabar prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali savarankiškai gauti iš pareiškėjų, nukentėjusiųjų asmenų ir institucijų papildomus dokumentus, kurie reikalingi skundai nagrinėti.

Vadinasi, ankstesnėje Rekomendacijų redakcijoje patikslinimo sąvoka buvo išaiškinta per siaurai. Buvo nurodyta, kad patikslinimą galima gauti tik iš pareiškėjo, tai yra, buvo galima nustatyti ne naujus faktus, o detalizuoti tik jau pateiktus. Tai trukdė pareigūnams pagrįstai apsispręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar atsisakymo jį pradėti.

Akcentuotina, jog remiantis minėtomis Rekomendacijomis, neatidėliotino informacijos apie galimą nusikalstamą veiką patikrinimo metu pareigūnams draudžiama nepradėjus ikiteisminio tyrimo atlikti veiksmus, kurie savo turiniu atitinka procesinių prievartos priemonių turinį, išskyrus asmens, kuris buvo užklyptas darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo, sulaikymą. Analizuojant šią Rekomendacijų nuostatą, darytina išvada, jog nepradėjus ikiteisminio tyrimo, galima atlikti procesinius veiksmus, kurie savo turiniu neatitinka procesinių prievartos priemonių turinio bei asmens, kuris buvo užklyptas darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo, sulaikymą. Pavyzdžiui, policijos pareigūnas mato prie mokyklos stovintį narkotikų prekeivį, kuris parduoda moksleiviui narkotines medžiagas. Pareigūnas gali sulaikyti prekeivį, atlikti jo asmens apžiūrą ar kratą, kratą jo automobilyje, baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka paimti daiktus (narkotines medžiagas ir kt.), operatyviai apklausti liudytojus ir pan. Pradėjus bent vieną

⁵⁶ 2008 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-110.

⁵⁷ 2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-58.

tokį Baudžiamojo proceso kodekse numatytą veiksmą laikoma, kad ikiteisminis tyrimas jau pradėtas.

Taigi matyti, jog Rekomendacijose įvardintas naujas ikiteisminio tyrimo pradėjimo būdas – pradėjus bent vieną Baudžiamojo proceso kodekse numatytą proceso veiksmą, kuris susijęs su jau analizuotu Baudžiamojo proceso kodekso 166 straipsnio 3 dalies eliminavimu, kuomet ikiteisminio tyrimo pareigūnui numatoma galimybė pradėti ikiteisminį tyrimą. Realiame gyvenime pasitaiko atvejų, kad ikiteisminį tyrimą būtina pradėti nedelsiant ir nėra laiko surašyti tarnybinio pranešimo dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Rekomendacijose aiškiai nurodyta, jog sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formos gali būti: rezoliucija, tarnybinis pranešimas, prokuroro reikalavimas, prokuroro nutarimas. Tarnybinio pranešimo forma išreiškiamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą arba pranešama apie jau pradėtą ikiteisminį tyrimą kai tyrimas buvo pradėtas pradėjus proceso veiksmą. Taip pat numatyta, kad gali būti surašomas tarnybinis pranešimas, kuriame išdėstomi faktai, įvykio aplinkybės, tačiau sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą nepriimamas. Tokius pranešimus paprastai surašo pareigūnai, neturintys ikiteisminio tyrimo pareigūno teisių ir negalintys priimti sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą. Tokiu atveju ikiteisminis tyrimas pradedamas užrašant ant minėto pranešimo rezoliuciją.

Jei informaciją apie galimą nusikalstamą veiką tikrinantis pareigūnas nustato nusikalstamos veikos požymius, jis gali pats nuspręsti pradėti ikiteisminį tyrimą, surašydamas tarnybinį pranešimą, ir atlikti pirminius tyrimo veiksmus arba gali pradėti ikiteisminį tyrimą, atlikdamas būtinus pirminius Baudžiamojo proceso kodekse numatytus proceso veiksmus. Dėl pradėto ikiteisminio tyrimo ir atliktų proceso veiksmų pareigūnas, grįžęs į ikiteisminio tyrimo įstaigą, surašo tarnybinį pranešimą, kuris registruojamas įstaigoje nustatyta tvarka. Prieš pradedant ikiteisminį tyrimą, apie planuojamą atlikti pirmąjį Baudžiamojo proceso kodekse numatytą proceso veiksmą pareigūnas privalo pranešti budėtojuj elektroninio ryšio priemonėmis arba įstaigoje įrengta visą parą veikiančia elektroninio ryšio linija ir atlikti pirminius proceso veiksmus. Proceso veiksmo metu arba tuojau pat po jo, turi būti surašomas protokolas.

Pažymėtina ir tai, jog remiantis naujos redakcijos Rekomendacijomis, draudžiama atsisakyti priimti skundus motyvuojant tuo, kad juose nurodytos nusikalstamos veikos tyrimas yra priskiriamas kitai teritorinei, aukštesnės pakopos arba specializuotai ikiteisminio tyrimo įstaigai, arba tuo, kad pareiškėjas skundą pateikė kito asmens interesais, neturėdamas atstovaujamo asmens pavedimo ar įgaliojimo. Skundai nagrinėjami vadovaujantis Rekomendacijų nuostatomis, neatsižvelgiant į tai, kad pareiškėjas nesuformulavo reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą. Akcentuotina ir tai, jog ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas arba įstaigos padalinio vadovas taip pat nagrinėja įstaigoje paštu, per pasiuntinių paslaugas teikiančią įmonę ar elektroninio ryšio

priemonėmis gautus skundus arba paveda tai atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Ikiteisminio tyrimo įstaigoje gauti rašytiniai anoniminiai skundai įstaigos vadovo sprendimu gali būti nagrinėjami, jeigu tokia skunde nurodytos faktinės aplinkybės gali būti patikslintos ir nežinant pareiškėjo asmens duomenų. Draudžiama ikiteisminio tyrimo įstaigoje gautą skundą persiųsti nagrinėti kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai, išskyrus atvejus, kai būtina gauti skundo patikslinimą. Įvertinęs gauto skundo turinį ir padaręs išvadą, jog yra duomenų apie nusikalstamą veiką, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas, budėtojas arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas priima sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą. Apie pradėtą ikiteisminį tyrimą ne vėliau kaip kitą darbo dieną raštu pranešama pareiškėjui ir prokurorui⁵⁸.

Kalbant apie paties teisinio santykio – ikiteisminio tyrimo pradžią ir jos registravimą – reglamentavimą rekomendacijų forma, reikia akcentuoti, jog tokia reglamentavimo forma reiškia neapibrėžtą teisinę galią. Žodis „rekomenduoti“ savaime suponuoja situaciją, kuomet tik nurodoma kaip reikėtų veikti, tačiau ši kryptis nėra privaloma. Ar tai reiškia, jog pradedant ir registruojant ikiteisminį tyrimą, pareigūnai nėra įpareigoti vadovautis minėtomis rekomendacijų nuostatomis? Manytina, šis pavadinimas neatitinka tikrosios Rekomendacijų teisinės galios. Pabrėžtina, jog ikiteisminio tyrimo organizavimo tipas, kai dominuoja darbų organizavimo rekomendacijos, būdingas visai Vakarų Europai. Kaip pabrėžė R. Jurka, deja, reikia pripažinti, kad toks formalus baudžiamojo proceso įstatymo aiškinimas (kartais – nuostatų perrašymas, išplečiant prasmę) trukdo tinkamai organizuoti ir, žinoma, atlikti ikiteisminį tyrimą. Tai paaiškinama tuo, jog poįstatyminiuose aktuose, kurių teisinio reguliavimo metodas nėra aiškus, formuluojamos nuostatos dažnai iškreipia paties įstatymo prasmę. Todėl dėl pernelyg detalizuoto įstatymo nuostatų įgyvendinimo kartais aukojamas ikiteisminio tyrimo atlikimo laikas ir žmonių darbo sąnaudos, o šie du aspektai yra lemiami ikiteisminio tyrimo organizavimui⁵⁹.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, matyti, kad Lietuvoje ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo etapas, taip pat visa, kas vyksta iki ikiteisminio tyrimo pradžios, reguliuojama poįstatyminiu teisės aktu – Rekomendacijomis. Tai užtikrina lankstesnę prisitaikymą prie kintančių praktinių situacijų, tačiau suponuoja tikslą rekomenduoti, o ne įpareigoti veikti tam tikra kryptimi. Tačiau galime teigti, kad naujos redakcijos Rekomendacijos išsprendė ne vieną problemą, egzistavusią, pradedant ir registruojant ikiteisminio tyrimo pradžią. Visų pirma, nustačius detalesnę ir platesnę patikslinimo veiksmų sąvoką, informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką patikslinimo institutas tapo efektyvesnis. Taip pat nustačius naują ikiteisminio tyrimo pradžios vadą

⁵⁸ 2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-58.

⁵⁹ JURKA, Raimundas. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo būdai*. Vilnius, 2004. p. 25.

– ikiteisminio tyrimo procesinio veiksmo atlikimą – ikiteisminio tyrimo pradžios momento reguliavimas tapo praktiškai lengviau įgyvendinamas.

II. ATSIKAKYMO PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ INSTITUTAS

2.1. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teisiniai pagrindai

Kaip buvo aptarta ankstesnėse magistrinio darbo dalyse, egzistuoja tam tikras epizodas, savotiškas etapas iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Per šį laiko tarpą būtent ir yra nusprendžiama, koks nutarimas turi būti priimtas – pradėti ikiteisminį tyrimą, ar atsisakyti jį atlikti. Juk tam, kad būtų galima priimti vienokį ar kitokį sprendimą, būtina atlikti tam tikrus veiksmus, susipažinti su pirmine veikos situacija ir ją įvertinti. Vadinasi, išsiaiškinus, kada ikiteisminis tyrimas pradedamas, reikia atriboti ir atvejus, kada atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą.

Pastebėtina, kad iki tol galiojusioje Baudžiamojo proceso kodekso redakcijoje, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą normos konstrukcijoje buvo numatyta tik tai, jog prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, gali atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi⁶⁰.

Naujoje Baudžiamojo proceso kodekso redakcijoje buvo išplėstas aplinkybių, kurioms esant turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, sąrašas. Tačiau akcentuotina, jog tai buvo padaryta pačiu lengviausiu keliu tiesiog nurodant nuorodą į Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnį, kuriame iki tol buvo reglamentuojami baudžiamojo proceso nutraukimo atvejai. Šioje darbo dalyje ir bus bandoma nustatyti, ar visi iš pagrindų, kuriais remiantis negali būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, yra tinkami, praktiškai įgyvendinami. Taigi Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnyje numatyta, jog prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais - ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės. Remiantis šia nuostata, atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutą galime išskirti į dvi stambias dalis. Viena iš jų yra susijusi su faktais apie nusikalstamą veiką, kurie yra akivaizdžiai neteisingi, o antroji siejama su Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio aplinkybėmis.

Analizuojant pirmąjį atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindą, akcentuotina, jog įstatymo lygmeniu nėra nustatyto akivaizdžiai neteisingų faktų apie nusikalstamą veiką išaiškinimo. Todėl tampa neaišku, ką reiškia tokia įstatymo formuluotė. Šis pagrindas tampa vertinamąja sąvoka, kuri dažnai formuoja nevienodą praktiką. Jau vien įstatymo formuluotė „faktai apie nusikalstamą veiką yra neteisingi“ parodo, jog apie nusikalstamą veiką turi būti gaunami atitinkami faktai. Vėliau sprendžiama, ar jie teisingi, ar ne. Vadinasi iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo surinkta informacija

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

turi pasitarnauti, nustatant faktų apie nusikalstamą veiką teisingumui. Pavyzdžiui, policija gavo pranešimą apie asmens P.J. nužudymą. Pareigūnai šiuo atveju turi nustatyti, ar faktai apie nužudymą yra teisingi, ar neteisingi. Galimi du situacijos sprendimo būdai: a) asmuo buvo nužudytas ir faktai apie nužudymą yra teisingi; b) asmuo gyvas ir faktai apie jo nužudymą yra neteisingi. Visų pirma pareigūnai kreipiasi į kompetentingas institucijas, šiuo atveju į Gyventojų Registro tarnybą, norėdami sužinoti, ar buvo įregistruotas juridinis faktas apie P.J. nužudymą. Paaiškėjus, jog šis pilietis yra gyvas, tokia situacija bus vertintina kaip pateikti akivaizdžiai neteisingi faktai apie nusikalstamą veiką. Kitu atveju, pasitvirtinus informacijai apie P.J mirtį, bus priimamas nutarimas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl asmens nužudymo⁶¹.

Esti ir tokių faktų apie daromą nusikalstamą veiką, kurių patikrinti tiesiog neįmanoma. Pavyzdžiui į policijos įstaigą kreipėsi moteris su pareiškimu apie pasikėsinimą į jos sveikatą, nurodant aplinkybę, kad ją puolė ir jai sukėlė nežymų kūno sužalojimą ateiviai. Toks faktas, kaip „ateivių puolimas“ iš esmės negali būti patikrintas, nes tai nėra mokslo įrodytas dalykas, todėl laikytinas neteisingu tikrovės reiškiniu ar faktu⁶². Šiuo atveju turi būti priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, remiantis minėto straipsnio nuostata.

Pabrėžtina, jog G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis teigia, jog akivaizdžiai neteisingais faktais galima laikyti tokius pranešimus, kuriuose nurodoma veika, už kurią nenumatyta baudžiamoji atsakomybė apskritai⁶³. Pavyzdžiui, asmuo paduoda pareiškimą policijos įstaigai dėl to, kad kitas asmuo nevykdo turto pirkimo – pardavimo sutarties sąlygų. Akivaizdu, jog tai civiliniai teisiniai santykiai, kuriuos reglamentuoja privati teisės šaka – civilinė teisė ir toks pažeidimas reglamentuojamas civilinės teisės normų. Arba, asmuo kreipiasi į policiją su pareiškimu, kad darbdavys nemoka atlyginimo pagal darbo sutarties sąlygas. Tai – darbo teisės reglamentuojančios normos, kuriomis remiantis turi būti išspręstas ginčas. Lygiai taip pat gali būti kreipiamasi ir dėl kitų teisės šakų pažeidimų, tačiau ikiteisminis tyrimas tokiu atveju nebus pradedamas, nes iš šių atvejų akivaizdu, jog pradėjus ikiteisminį tyrimą po kurio laiko jis bus nutraukiamas. Tačiau pati įstatymo formuluotė suponuoja situaciją, kuomet iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo turi būti patikrinti faktai apie nusikalstamą veiką – jie turi būti teisingi, arba neteisingi. Šiuo atveju net nėra pačios nusikalstamos veikos, juk padaromas kitos teisės šakos pažeidimas, o ne nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas. Taigi koku būdu, tokie faktai gali būti patikrinti? Šiuo atveju įstatymo formuluotė tampa nepritaikoma analizuojamai situacijai ir turėtų būti priskirta kitos teisės normos reglamentavimo sferai.

⁶¹ TAMOŠIŪNAS, Viktoras. Tikimasi permainų. *Lietuvos policijos žurnalas*, 2008, Nr. 4(92-430), p. 3.

⁶² TAMOŠIŪNAS, Viktoras. Teisinės sistemos reforma: trūkumai ir privalumai. *Lietuvos policijos žurnalas*, 2008, Nr. 2(90), p. 10.

⁶³ Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUCONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 309.

Idomus analizuojamo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindo aiškinimas pateikiamas teisėsaugos institucijų praktikoje. Pavyzdžiui „Dujotekana“ pakartotinai kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, prašydama nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą dėl Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto tyrimo medžiagos paviešinimo. „Dujotekana“ siekė, kad ikiteisminio tyrimo metu būtų įvertinta, ar Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas Algimantas Matulevičius bei kiti komiteto nariai, paviešinę tyrimo medžiagą, galėjo pažeisti konstitucinį nekaltumo prezumpcijos principą. Taip pat buvo prašoma įvertinti, ar neteisėtai paviešindami tyrimo medžiagą, Seimo komiteto nariai savo veiksmais galėjo piktnaudžiauti tarnyba, apšmeižti ir atkleisti valstybės paslaptį. Tačiau 2007 m. gegužės 25 d., nepaisant pateiktų neteisėtų veiksmų įrodymų gausos, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos departamento prokuroras Mindaugas Dūda atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą, neižvelgęs nusikalstamos ar neteisėtos veikos požymių, įvertinus šių asmenų veiksmus, kaip „pateisinamą teisinę klaidą“. 2007 m. birželio 4 d. „Dujotekana“ apskundė tokį prokuroro nutarimą Vilniaus miesto 2-os apylinkės teismui. Galiausiai 2007 m. birželio 19 d. Vilniaus miesto 2-os apylinkės teismas, išnagrinėjęs skundą dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą ir pripažinęs jį pagrįstu, panaikino prokuroro M.Dūdos nutarimą. Teismo nutartyje nurodyta, kad „šiuo atveju prokuroras nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą neanalizavo nusikalstamos veikos faktinės pusės, nepaneigė, kad pareiškime nurodyti faktai dėl komiteto narių nusikalstamų veiksmų yra teisingi“. Teismas savo nutartyje pabrėžė, kad „pakankamas pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą yra faktas, jog buvo padaryta nusikalstama veika, kurios galutinis ir teisiškai reikšmingas kvalifikavimas yra priskiriamas išimtinai ikiteisminio tyrimo subjektų kompetencijai“, o „prokuroras nutarime nepateikė duomenų, įrodančių, kad pareiškime pateikti faktai yra „akivaizdžiai neteisingi“⁶⁴.

Praktikoje akivaizdžiai neteisingais faktais laikomi ir pranešimai, kuriuose pateikiamos tik pareiškėju nuomonės, manymai ar svarstymai, kurie nėra pagrįsti jokia faktine medžiaga ar įrodymais. Pavyzdžiui, Specialiųjų tyrimų tarnybos atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą nurodoma, jog pareiškėja apie galimai padarytą nusikalstamą veiką pateikia tik nuomonę, o konkretūs faktai apie galimai duotus kyšius jai nėra žinomi. Savo poziciją ji grindžia tik kolegės jai pasakytais žodžiais. Akivaizdu, kad Specialiųjų tyrimų tarnyba atsisakė patenkinti prašymą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo⁶⁵.

Kaip akivaizdžiai neteisingi faktai laikomi ir pareiškime nurodyti spėjimai apie ateityje galimai atsirasiančius nusikalstamos veikos požymius, kurie nesiremia jokiais konkrečiais faktais bei įrodymais. Specialiųjų tyrimų tarnyba atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl pareiškėjo svarstymų, kad ateityje savivaldybės institucijai matuojant žemę, jam priklausanti žemės dalis

⁶⁴ TAMOŠIŪNAS, Viktoras. Tikimasi permainų. *Lietuvos policijos žurnalas*, 2008, Nr. 4(92-430), p. 3.

⁶⁵ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 spalio 6 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

sumažės. Tačiau pareiškėjas nepateikia jokių konkrečių faktų, kuriai remiantis galima daryti tokias prielaidas⁶⁶.

Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, remiantis akivaizdžiai neteisingų faktų buvimu, galima pritaikyti ir tokiems atvejams, kuomet pareiškėjas mano, jog asmens veiksmai gali būti laikomi neetiškais. Pavyzdžiui, Specialiųjų tyrimų tarnybos atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą konstatuojama, jog veika yra akivaizdžiai neteisinga, nes pareiškime nebuvo nurodyta jokių korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų požymių ir nepaminėta jokių aiškių duomenų apie tokio pobūdžio nusikalstamas veikas. Šiuo atveju antstolių procesinių veiksmų apskundimo tvarka nustatyta Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁶⁷ tvarka⁶⁸.

Pereinant prie antrojo atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindo – baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, - paminėtina, jog šiame straipsnyje numatoma, jog baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas: 1) jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių; 2) jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai; 3) jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas; 4) asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus; 5) jeigu nukentėjusysis susitaikė su asmeniu, kaltinamu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos padarymu; 6) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą; 7) mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių; 8) asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu; 9) jeigu egzistuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė⁶⁹. Taigi analizuojama teisės norma numato net devynias situacijas, kurioms esti, turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą.

Pirmoji aplinkybė - nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių – jau buvo išanalizuota anksčiau ir nurodyti argumentai, kodėl tai negali būti priskiriama „akivaizdžiai neteisingiems faktams apie nusikalstamą veiką“, todėl toliau darbe nebus analizuotina.

⁶⁶ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 rugpjūčio 11 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁶⁸ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 spalio 3 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

Akcentuotina tik tai, jog atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalyje nustatytais atvejais ir esant duomenų apie administracinį teisės pažeidimą ar kituose teisės aktuose numatyta nusižengimą, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą perduoda šį skundą, pareiškimą ar pranešimą ir patikslinimą išspręsti Administracinių teisės pažeidimų kodekse ar kituose teisės aktuose nustatyta tvarka⁷⁰.

Pavyzdžiui, Specialiųjų tyrimų tarnybos praktikoje 2008 m. rugsėjo 9 d. nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nurodoma, jog pareiškėjas nenurodė konkrečių faktų, kurie gali būti vertinami, kaip kyšio reikalavimas. Kyšio reikalavimas – tai nusikalstamos veikos sudėties požymis, tačiau nagrinėjamu atveju buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nes skunde nurodytos aplinkybės ir apklausos metu nustatyti faktai prieštarauja vieni kitiems⁷¹.

Kitame Specialiųjų tyrimų tarnybos atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą taip pat motyvuojama tuo, jog nebuvo visų nusikalstamos veikos požymių, būtent – didelės žalos fakto. Specialiųjų tyrimų tarnyba dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo nustatė, jog kaltinamo asmens veiksmuose gali būti nusikalstamos veikos požymių – tarnybos pareigų neatlikimo, tačiau ikiteisminis tyrimas negali būti pradėtas, nes nėra būtino nusikalstamos veikos požymio – didelės žalos (padarinių)⁷².

Specialiųjų tyrimų tarnybos praktikoje galime pastebėti ir atvejų, kuomet pareiškėjai kreipiasi dėl kitos teisės šakos pažeidimų. Pavyzdžiui 2007 m. lapkričio 14 d. Specialiųjų tyrimų tarnybos atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą nurodoma, jog pareiškėjas kaltina asmenį tarnybinio nusižengimo padarymu ir prašo paskirti tarnybines nuobaudas. Tačiau atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą nurodoma, jog toks sprendimas yra priskirtas darbdavio, konkrečiu atveju Vilniaus miesto savivaldybės administracijos kompetencijai⁷³.

Antrasis atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. atvejis yra baudžiamosios atsakomybės senaties terminų suėjimas. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis – baudžiamojo įstatymo nustatytas terminas, kuriam suėjus nusikalstamą veiką padaręs asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties egzistavimą pagrindžia reikalavimas, jog baudžiamoji atsakomybė turi atsirasti tuoj po nusikalstamos veikos padarymo arba praėjus kuo trumpesniai laikui – priešingu atveju mažėja jos efektyvumas, prevencinė reikšmė. Šiuo institutu realizuojami humanizmo, teisingumo, bausmės ekonomijos principai. Kita vertus, taikydama senatį valstybė prisiima atsakomybę už

⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

⁷¹ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 rugsėjo 9 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

⁷² Specialaus tyrimo tarnybos 2007 m. spalio 25 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

⁷³ Specialaus tyrimo tarnybos 2007 m. lapkričio 14 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

atitinkamos baudžiamosios teisės paskirties nerealizavimą tinkamu laiku⁷⁴. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų skaičiavimo ir taikymo pagrindus nustato Baudžiamojo kodekso 95 straipsnis, kuris išskiria skirtingus senaties terminus. Dviejų metų senaties terminas taikomas, kai padarytas baudžiamasis nusižengimas. Penkerių metų - kai padarytas neatsargus arba nesunkus tyčinis nusikaltimas. Aštuonerių metų - kai padarytas apysunkis tyčinis nusikaltimas. Dešimties metų terminas išskiriamas, kuomet buvo padarytas sunkus nusikaltimas. Penkiolikos metų reikalavimas numatomas, kai buvo padarytas labai sunkus nusikaltimas. Ir galiausiai, dvidešimties metų senaties terminas taikomas, kai buvo padarytas nusikaltimas, susijęs su tyčiniu kito žmogaus gyvybės atėmimu.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tokie senaties terminai taikomi tik tuo atveju, jei nustatyta senaties laiką asmuo nesislėpė nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo ir nepadarė naujos nusikalstamos veikos. Senatis taikoma, kai egzistuoja nurodytų sąlygų visuma. Be to, senaties terminas skaičiuojamas nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio priėmimo dienos. Taip pat senaties termino pradžia yra laikoma ta diena, kai buvo padarytas nusikaltimas. Senatis baigiasi nuosprendžio priėmimo dieną pirmos instancijos teisme.

Pažymėtina, jog tam tikroms nusikalstamų veikų rūšims, senatis nėra taikoma. Prie tokių veikų priskirtinos genocidas, tarptautinės teisės draudžiamam elgesiui su žmonėmis, tarptautinės humanitarinės teisės (pavyzdžiui, sužeistų karių, karo belaisvių, karo teritorijoje esančių civilių asmenų, kt.) saugomų asmenų žudymui, okupuotos valstybės civilių trėmimui ar okupavusios valstybės civilių gyventojų perkėlimui, tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimui, kankinimui ar kitokiam nežmoniškam elgesiui su jais ir kitoms nusikalstamoms veikoms⁷⁵.

Neretai nusikaltimus Lietuvoje padarę asmenys slepiasi nuo baudžiamosios atsakomybės užsienio valstybėse. Europos konvencija dėl ekstradicijos⁷⁶ nustato, kad ekstradicija (išdavimas) netaikoma tuo atveju, kai ir pagal prašančiosios, ir pagal prašomosios šalies įstatymus reikalaujamas asmuo yra atleidžiamas nuo teismo persekiojimo ir bausmės dėl senaties termino, išskyrus teisinės pagalbos sutartyje su Rusija, senatis taikoma tuo atveju, kai ji sueina pagal prašančiosios valstybės įstatymus.

Praktikoje dažnai kyla klausimų, kaip skaičiuojamas senaties laikas, jei nežinomas nusikalstamą veiką padaręs įtariamasis ar įtariamasis asmuo slepiasi nuo teisėsaugos institucijų. Pirmu atveju, jei nenustatytas įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu asmuo, ikiteisminis tyrimas bendrais pagrindais atliekamas iki Baudžiamojo kodekso 95 str. 1 d. nustatytų terminų pabaigos, po

⁷⁴ 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 39 "Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje".

⁷⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁷⁶ Europos konvencija dėl ekstradicijos, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 34-819.

kurių asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, negali būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Nustačius įtariamąjį, padariusį nusikalstamą veiką ir paaiškėjus aplinkybėms, numatytoms Baudžiamojo kodekso 95 str. 3-4 dalyse, ikiteisminis tyrimas atnaujinamas. Antru atveju, numatoma kitokia tvarka, kai asmuo slepiasi ir vengia atsakomybės. Baudžiamojo kodekso 95 str. 3 d. prasme pasislėpusiu nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo asmeniu laikytinas teisėsaugos institucijų nustatytas nusikalstamą veiką padaręs (įtariamasis padaręs) asmuo, kuris Baudžiamojo proceso kodekso numatyta tvarka pripažintas įtariamuoju ar kaltinamuoju, tačiau pasislėpęs nuo teisėsaugos institucijų. Šiuo atveju teisėsaugos institucijų nustatytas asmuo aktyviai, tyčiniiais veiksmais vengia baudžiamosios atsakomybės, pažeidžia jam skirtas kardomąsias priemones, todėl įstatymų leidėjas pagrįstai numato, kad jam apkaltinamojo nuosprendžio senaties eiga sustoja. Priešinga situacija yra tuomet, kai teisėsaugos institucijos nežino nusikalstamą veiką padariusio asmens, deda pastangas jį surasti, tačiau jos yra bevaisės⁷⁷.

Vadinasi, dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios pareigūnas turi patikrinti, ar pranešime apie padarytą veiką negali būti taikomas senaties terminas. Išskiriami du pagrindiniai momentai, kuomet patikrinama, ar terminas suėjęs, numatant konkretų terminą ir, ar tokie nusikalstamai veikai iš viso gali būti taikoma senatis. Pavyzdžiui, gaunamas pranešimas, kuriame nurodoma, jog iš asmens A. buvo pasisavinta pinigų ir tai atlikta prieš dešimt metų. Patikrinama, ar vagystei taikoma senatis ir koks jos terminas. Atsižvelgiant į tai, priklauso, koks nutarimas – pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakyti jį pradėti – turi būti priimtas.

Praktikoje senaties terminų nustatymas padeda atriboti veikas, dėl kurių ikiteisminis tyrimas vėliau būtų nutrauktas, nes yra suėję senaties terminai. Pavyzdžiui 2007 m. liepos 27 d. Specialiųjų tyrimų tarnybos atsisakyme pradėti ikiteisminį tyrimą akcentuojama, jog atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, nes nepadaryta veika turinti nusikalstamos veikos požymių bei dėl dokumentų klastojimo jau yra suėję baudžiamosios senaties terminai. Kadangi, kaip teigė pareiškėja, kaltinamas asmuo dokumentus suklastojo dar 1999 metais, o šiai veikai pagal Baudžiamąjį kodeksą yra taikoma penkių metų senatis. Atsižvelgiant į tai, jog pareiškėja kreipėsi 2007 metais, t.y. praėjus aštuoniems metams ir buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą⁷⁸.

Pereinant prie trečiosios aplinkybės, paminėtina, jog kalbama apie asmenis, padariusius nusikalstamą veiką, kurie pagal tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamajon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas. Pirmiausia, pagal galiojančius tarptautinius susitarimus asmeninį diplomatinį imunitetą turi diplomatinių atstovybių darbuotojai, turintys rangus

⁷⁷ 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 39 “Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje”.

⁷⁸ Specialiųjų tyrimų tarnybos 2007 liepos 27 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.

ir einantys diplomatinės pareigas bei jų šeimos nariai, užsienio valstybių vadovai parlamentarai, vyriausybinių delegacijų nariai, taip pat pagal dvišalį susitarimą - įvairių delegacijų nariai ir jų bendradarbiai. Apie tokius asmenis ir jų įvykdytas nusikalstamas veikas Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra perduoda informaciją Užsienio reikalų ministerijai, o ši turi teisę tokį asmenį skelbti „persona non grata“ ir nustatyti jo išvykimo iš šalies laiką, kurio privalu laikytis⁷⁹.

Diplomatinių darbuotojų, o taip pat jų šeimos narių baudžiamosios atsakomybės klausimą reglamentuoja 1961 metų Vienos Konvencija dėl diplomatinių santykių⁸⁰ bei kai kurios kitos dvišalės ar daugiašalės sutartys. Vienos Konvencijos dėl diplomatinių santykių 31 straipsnyje nurodyta, kad diplomatas naudojasi imunitetu nuo priimančios valstybės baudžiamosios jurisdikcijos. Remiantis tuo, gavus pareiškimą dėl padarytos nusikalstamos veikos, kurios subjektas yra diplomatinis darbuotojas, turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą.

Svarbi ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁸¹ 62 str. nuostata, kuri nustato seimo nario, o 86 str. — Respublikos prezidento neliečiamybę. Konstatuotina, jog seimo narys be seimo sutikimo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas. Prezidentas - apskritai neliečiamas, kol eina savo pareigas: jis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn arba suimtas. Jeigu dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn buvo kreiptasi į Seimą ir toks sutikimas neduotas, pasibaigus jo kadencijai už tuos pačius veiksmus toks asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Vadinasi, nustačius nusikalstamą veiką padariusį asmenį, reikia nustatyti jo einamas pareigas visuomenėje, kad būtų galima identifikuoti, ar tokiam asmeniui nėra taikomas imunitetas nuo baudžiamosios jurisdikcijos.

Kita aplinkybė kalba apie vieną iš nusikalstamos veikos požymių nebuvimą – nusikalstamą veiką padariusio asmens (nusikalstamos veikos subjekto) amžių. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁸² 13 str. numatomą bendrą taisyklę, už nusikalstamas veikas atsako asmenys, jeigu iki veikos padarymo jiems buvo suėję šešiolika metų. Antroji straipsnio dalis daro išimtį, numatydama, jog už tam tikras nusikalstamas veikas atsako asmuo, kuriam iki nusikalstamos veikos buvo suėję keturiolika metų. Taip pat išvardijamos nusikalstamos veikos, kurių sąrašas yra baigtinis. Prie tokių veikų priskirtinos nužudymas (129 str.), sunkus sveikatos sutrikdymas (135 str.), išžaginimas (149 str.), seksualinis prievartavimas (150 str.), vagystė (178 str.), plėšimas (180 str.), turto prievartavimas (181 str.) ir kt. nusikalstamos veikos. Kai kuriais atvejais ši norma gali būti pritaikoma, kai faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra aiškūs ir veika gali būti

⁷⁹ PAKSAS, Audrius. *Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2000. p. 56.

⁸⁰ Vienos Konvencija dėl diplomatinių santykių, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 83.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

identifikuota konkrečiai, pavyzdžiui kaip nužudymas ar vagystė ir panašiai. Tačiau dažnai iš pačių pirmųjų duomenų apie nusikalstamą veiką nėra aiškios visos nusikalstamos veikos aplinkybės ir net preliminarus veikos kvalifikavimas yra sunkiai įsivaizduojamas. Tokiu atveju, neidentifikavus nusikalstamos veikos, negalima ir spręsti kokio amžiaus nusikalstamos veikos subjektas turi būti. Pavyzdžiui, nuo keturiolikos metų asmuo atsako už seksualinį prievartavimą (150 str.), o nuo šešiolikos metų už privertimą lytiškai santykiauti (151 str.). Šios dvi nusikalstamos veikos savo sudėties požymiais yra panašios ir jų tiksliai identifikuoti dar iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo, kuomet neleidžiama atlikti daugumos procesinių veiksmų, kurie tiksliai nustatytų veikos turinį, praktiškai yra neįmanoma. Todėl šiais atvejais, kuomet nusikaltimą padarė asmuo, sulaukęs 14 metų, ikiteisminis tyrimas turi būti pradėdamas, o tik vėliau tiksliai identifikuojant nusikalstamą veiką, ikiteisminis tyrimas tęsiamas (įrodžius seksualinio prievartavimo požymius), arba nutraukiamas (privertimo lytiškai santykiauti veikos atveju). Vadinasi ši aplinkybė – nusikaltimą padariusio asmens amžiaus reikalavimas – ne visada gali užkirsti kelią situacijoms, kuomet ikiteisminis tyrimas pradėdamas, o paskui nutraukiamas.

Pereinant prie dar kitos aplinkybės analizės, pasakytina, kad ši sąlyga siejama su nukentėjusiojo susitaikymu su asmeniu, kaltinamu Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos padarymu. Šis straipsnis numato, jog baudžiamųjų bylų dėl tam tikrų nusikalstamų veikų procesas pradėdamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Šiose bylose ikiteisminis tyrimas neatliekamas, išskyrus Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnyje numatytus atvejus. Jeigu Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę, baudžiamąjį procesą dėl šių veikų turi teisę pradėti ir prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Taip pat prokuroras turi teisę bet kuriuo privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui. Ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka⁸³.

Vadinasi, jeigu kreipiasi nuo veikos nukentėjęs asmuo dėl veikos, dėl kurios baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas asmuo tik tada, kai yra tokio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas arba prokuroro reikalavimas pradėti baudžiamąjį procesą, reikia patikrinti, ar nėra asmens, padariusio nusikalstamą veiką ir nukentėjusio nuo tokios veikos, susitaikymo fakto. Toks faktas turi būti įformintas įstatymų nustatyta tvarka. Tačiau toks patikrinimas nėra visiškai paprastas, nes gali užimti laiko, asmenys gali būti susitaikę dėl vienos veikos padarymo, o vėliau padaroma tapati veika tapačių subjektų atžvilgiu, todėl šiuo atveju būtinas detalus patikrinimas.

⁸³ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 355.

Gali susidaryti ir paradoksali situacija, kuomet kreipiasi asmuo dėl nusikalstamos veikos padarymo, kuomet būtinas nukentėjusiojo skundas, dėl šios veikos šalys jau yra susitaikiusios, tačiau remiantis įstatymo reikalavimu dėl tokios veikos ikiteisminis tyrimas neatliekamas. Kokį sprendimą turėtų priimti pareigūnas? Galima atsisakyti ikiteisminį tyrimą pradėti dėl to, kad užfiksuotas susitaikymas su asmeniu, padariusiu nusikalstamą veiką arba dėl to, kad dėl 407 str. numatytų veikų ikiteisminis tyrimas iš viso nėra atliekamas. Kyla klausimas, kada turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą remiantis būtent šiuo kriterijumi – asmenų susitaikymu? Juk jei dėl privataus kaltinimo bylų ikiteisminis tyrimas iš viso nėra pradedamas, pareigūnas iš karto atsisakys pradėti ikiteisminį tyrimą būtent dėl šio pagrindo, toliau nebežiūrėdamas, ar yra asmenų susitaikymo faktas. Net ir tuo atveju, jei ikiteisminį tyrimą dėl veikų, padarytų 407 str. inicijuoja prokuroras ir ikiteisminis tyrimas gali būti atliekamas, šis pagrindas negalės būti pritaikytas, nors ir bus asmenų susitaikymo faktas, nes prokuroras neprivalo pradėti ikiteisminio tyrimo dėl šių veikų, todėl ir jo paties atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą nutarimas bus nelogiškas. Juk prokuroras pats nori inicijuoti 407 str. numatytos veikos ikiteisminį tyrimą, tačiau pastebi, jog jau yra asmenų susitaikymo faktas ir šiuo atveju bus nepriimami jokie nutarimai – nei pradėti ikiteisminį tyrimą, nei atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą. Vadinasi, remiantis šia aplinkybe – asmenų susitaikymo faktu – praktiškai negali būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą.

Kitas kritikuotinas šios teisės normos momentas yra vartojamos sąvokos „nukentėjusiojo susitaikymu su asmeniu“ formuluotė. Ar šiuo atveju sąvoka „nukentėjusysis“ vartojama tokia pačia prasme kaip ir kituose Baudžiamojo proceso kodekso straipsniuose? Juk dar kalbama apie neprasidėjusį baudžiamąjį procesą, o asmuo nukentėjusiuoju baudžiamojo proceso prasme gali būti pripažintas tik pagal specialią procedūrą. Bet ar gali būti inicijuojama tokia procedūra, jei baudžiamasis procesas dar visai nepradėtas?

Analizuojant nukentėjusiojo sampratą įstatymo lygmeniu, pabrėžtina, jog nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala. Iš šio apibrėžimo galime išskirti fizinio asmens dominavimą, nepriskiriant juridinio asmens. Vadinasi, nukentėjusiuoju asmeniu gali būti pripažintas tik fizinis asmuo. Šioje vietoje reikia akcentuoti ir fizinę žalą. Fizinė žala - tai poveikis asmens kūno vientisumui ar jo gyvybei. Fizinė žala - sužalojimas, sumušimas, darbingumo netekimas, fizinis skausmas. Galimi ir tokie atvejai, kuomet padarius fizinę žalą asmeniui, tuo pačiu atsiranda tiek neturtinės tiek ir turtinės žalos pobūdis⁸⁴. Pabrėžtina, kad bylos aplinkybės, kurių pagrindu galima daryti išvadą, kad asmeniui nusikaltimu padaryta moralinės, fizinės ar turtinės žalos, gali paaiškėti teismo bylos nagrinėjimo metu, apklausiant liudytojus, kitus nukentėjusiuosius ar pateikiant papildomus įrodymus, dokumentus ir

⁸⁴ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 305.

kitokiais atvejais⁸⁵. Beje, šios aplinkybės gali paaiškėti ir vėlesnėse proceso stadijose, tačiau paprastai tai nustatoma iki teismo nagrinėjimo pabaigos. Taigi norint dar iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo kalbėti apie nukentėjusį asmenį, pareigūnas turi turėti itin daug informacijos, o tai praktiškai nėra įmanoma.

Kartu akcentuotina, jog asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Vadinasi, šiuo atveju išskiriami trys subjektai, galintys priimti sprendimą dėl pripažinimo nukentėjusiuoju – tai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teismas. Analizuojamu atveju nutarimas ar nutartis dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju priimami teisėsaugos pareigūnams ar teismui gavus atitinkamą prašymą, arba teisėsaugos pareigūnų ar teismo iniciatyva. Kyla klausimas, ar gali būti atlikti šie veiksmai dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo? Ar tai nepažeistų baudžiamojo proceso bendrosios tvarkos ir asmenų, dalyvaujančių jame teisių?

Ši situacija yra problematiška ir dėl to, jog Baudžiamojo proceso kodeksas numato sąrašą nukentėjusiojo teisių ir pareigų. Pavyzdžiui, nukentėjusysis ir jo atstovas turi teisę teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla, dalyvauti byla nagrinėjant teisme, apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį, pasakyti baigiamąją kalbą. Nukentėjusysis privalo duoti parodymus. Taip pat jis prisiekia ir atsako už melagingus parodymus kaip liudytojas⁸⁶. Vėl gi kyla klausimai, ar šios teisės ir pareigos „galioja“ etape iki ikiteisminio tyrimo, kuomet baudžiamasis procesas dar neprasidėjęs.

Taigi galiausiai, pabrėžtina, jog iš įstatyme suformuluotos nukentėjusiojo sąvokos išplaukia du esminiai dalykai, t.y. nukentėjusiojo statusą fizinis asmuo įgyja esant faktiniam ir juridiniam pagrindams. Faktinis pagrindas – nusikalstama veika fiziniam asmeniui padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala. Juridinis pagrindas – ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju⁸⁷. Atsakymas, į klausimus, ar šie du pagrindai gali būti įvykdyti dar iki ikiteisminio tyrimo, ko gero yra neigiamas. Todėl šią „nukentėjusiojo“ sąvoką dar neprasidėjus ikiteisminiam tyrimui reikėtų pakeisti kita, kuri neturėtų formalios pripažinimo nukentėjusiuoju procedūros ir nebūtų tapati nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens sąvokai vartojamai baudžiamajame procese. Šioms sąvokoms atriboti teisinėje doktrinoje nėra skiriama pakankamai dėmesio. E. Misiūnas, R. Ažubalytė, P. Ancelis, S. Juzukonis savo straipsniuose vartoja įvairias sąvokas, tokias kaip „nusikaltimo aukos“, „nukentėjusieji“, „asmens, nukentėję dėl nusikaltimo“ ir pan. Paaiškinimų, kokiais principais remiantis, autoriai išskiria minėtas sąvokas,

⁸⁵ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 305.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003.

nėra. Didžiausias dėmesys skiriamas nusikaltimo aukos bendrąja prasme procesinei padėčiai ir jo teisėms užtikrinti⁸⁸. Kalbant apie „nusikalstamos veikos aukos“ sąvokos turinį, ji doktrinoje suprantama kaip nuo kokios nors nelaimės nukentėjęs ar žuvęs žmogus arba nuostolis ar žala, prisiimti ko nors labai⁸⁹. Šiuo atveju mums svarbiausia, kad kalbant apie asmenį, nukentėjusį nuo tam tikros nusikalstamos veikos, nebūtų siejama su formalia pripažinimo procedūra, nes tokia nėra įmanoma dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios. Todėl turėtų būti vengtinas tapačių sąvokų vartojimas tiek baudžiamajame procese tiek ir iki jo.

Kitas atvejis, kuomet atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą yra susijęs su privataus kaltinimo bylomis. Numatoma, jog nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą, turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą. Šį faktą patvirtina ir 2006 m. sausio 16 d. ir 2006 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose pabrėžiama, jog nesant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo (jeigu pagal įstatymą toks skundas ar pareiškimas yra būtina sąlyga baudžiamajam procesui pradėti) ir kai nusikalstama veika neturi visuomeninės reikšmės ir ja nepadaryta žalos asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, prokuroras neturi įgaliojimų pradėti baudžiamojo proceso⁹⁰. Remiantis Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 dienos nutarimu, sprendžiant, ar asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, būtina atsižvelgti į tai, kad šis įstatyminis pagrindas taikomas tokioms situacijoms, kai asmuo apskritai negali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valios ginti savo teisėtus interesus, arba negali pats, arba per teisėtą savo atstovą atlikti tam tikrų veiksmų, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti (pvz., dėl fizinės ar psichinės negalios, teisinio subjektiškumo nebuvimo ir kt.), taip pat ir tokioms situacijoms, kai nors asmuo ir gali pats arba per teisėtą savo atstovą išreikšti valią ginti savo teisėtus interesus, gali pats arba per teisėtą savo atstovą atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais šiuos savo teisėtus interesus imtųsi ginti, tačiau šių veiksmų objektyviai negali pakakti, kad tie interesai būtų apginti (pvz., dėl negalėjimo gauti reikalingos informacijos, neturėjimo teisės atlikti reikiamus proceso veiksmus, dėl asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teisinės neliečiamybės ir kt.)⁹².

⁸⁸ ANCELIS, Petras. Dėmesingumas nusikaltimo aukai, kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 15(7), p. 22.

⁸⁹ ANCELIS, Petras, JUZUKONIS, Saulius. Nukentėjusiojo sąvoką Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 35(27), p. 35.

⁹⁰ 2006-01-16 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

⁹¹ 2006-06-15 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2514.

⁹² 2006-01-16 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

Šiuo atveju kalbama apie išimtinį ratą veikų, kurioms pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą yra asmens, kurio atžvilgiu buvo padaryta veika (nukentėjusiojo) skundas, tokio asmens įgalioto atstovo pareiškimas arba paties prokuroro reikalavimas. Vadinas, gavus pranešimą iš asmens C. apie tai, jog pilietis A. sumušė pilietę B, bus atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, nes tik pilietės B. pareiškimas būtų pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Tai siejama su paties asmens apsisprendimu patraukti kaltą asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Tačiau kyla klausimas, ar galimas ikiteisminis tyrimas dėl tokių veikų? Analizuojant įstatymo normas, matyti, jog 407 str. numatytoms veikoms ikiteisminis tyrimas neatliekamas, išskyrus Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnyje numatytus atvejus. 409 straipsnyje nurodoma, jog dėl veikos, turinčios visuomeninę reikšmę, baudžiamąjį procesą turi teisę pradėti ir prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas.

Prokuroras taip pat turi teisę bet kuriuo privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui. Ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka. Vadinas, tik prokuroro iniciatyva gali būti atliktas ikiteisminis tyrimas dėl anksčiau nurodytų veikų (privataus kaltinimo). Taigi prokuroras pateikia reikalavimą, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tačiau jeigu kreipiasi nukentėjęs asmuo, pateikdamas skundą arba tokio asmens teisėtas atstovas su pareiškimu, bus atsisakoma atlikti ikiteisminį tyrimą, ne dėl to, kad nėra skundo ar pareiškimo, o dėl to, kad tokių veikų atžvilgiu ikiteisminis tyrimas iš viso neatliekamas. O prokuroras kreipdamasis dėl atitinkamos veikos ikiteisminio tyrimo atlikimo bet koku atveju pateiks reikalavimą, taigi, darytina išvada, jog taip pat neegzistuoja galimybė pritaikyti šią normą. Pažymėtina ir tai, kad šioje teisės normoje taip pat vartojama „nukentėjusiojo“ sąvoka, kas kaip buvo aptarta anksčiau yra ydinga ir netikslu baudžiamojo proceso kodekso prasme.

Privataus kaltinimo institutas yra praktikuojamas ir kitose užsienio valstybėse. Šio instituto įvedimas dažnai siejamas su tikslingumo principo įgyvendinimu. Minėtas principas įtvirtintas Belgijos, Liuksemburgo, Olandijos, Izraelio tai pat prancūzų kalba kalbančių Afrikos šalių baudžiamojo proceso normose. Įdomiausia praktika vis tik pasižymi Japonija, kurios teisės aktuose šis principas įtvirtintas jau beveik šimtą metų. Čia prokuroras turi itin didelę reikšmę, sprendžiant dėl bet kokių nusikalstamų veikų atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą. Beveik trečdalis dar neprasadėjusių ikiteisminių tyrimų yra nutraukiami prokuroro sprendimu. Teigiama, kad tokią situaciją lemia Japonijos nacionalinės tradicijos, nes didelę reikšmę turi jau pats moralinis pasmerkimas, kas nėra taip svarbu Europos piliečiams⁹³.

⁹³ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 126.

Panašios, tačiau ganėtinai siauresnės, prokuroro teisės atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą yra numatytos ir Latvijos baudžiamojo proceso kodekse. Čia prokurorui suteikiama teisė atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą asmeniui, suteikusiam esminę pagalbą išaiškinant sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, kuris yra sunkesnis nei jo paties galimai padaryta nusikalstama veika⁹⁴.

Dar viena aplinkybė neleidžianti pradėti ikiteisminio tyrimo yra siejama su pačiu nusikaltimo subjektu. Galima atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu teigiama, kad atitinkamą veiką padarė asmuo, kuris yra miręs pranešimo apie tokią nusikalstamą veiką metu. Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą draudžiama tik išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Ši nuostata įtvirtina poziciją, jog mirusio asmens nubausti jau neįmanoma, todėl neverta nustatinėti tokio asmens kaltumo ar nekaltumo klausimo. Kita vertus daroma išlyga, jog mirus nusikalstamos veikos subjektui, ikiteisminį tyrimą pradėti galima, jeigu tai reikalinga mirusiajam reabilituoti. Įstatymo lygmeniu mirusiojo reabilitacijos sąvoka nepateikiama. Todėl tai vėl tampa vertinamąją sąvoka, kuri gali turėti tam tikrų interpretacijų ir skatinti nevienodą praktiką.

Atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu. Ši aplinkybė daugiausiai susijusi su principo, jog už tą pačią nusikalstamą veiką negalima bausti du kartus, įtvirtinimu. Vadinasi, iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo, pareigūnas turi patikrinti ar kaltinamo asmens atžvilgiu nėra įsiteisėjusio teismo nuosprendžio dėl to paties kaltinimo arba teismo nutarties ar prokuroro nutarimo nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu. Tačiau praktikoje iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo dažnai nėra identifikuotas pats nusikalstamą veiką padaręs asmuo, ar nenustatyta jo tapatybė. Todėl susiklosto situacija, jog neįmanoma patikrinti tokių duomenų. O tik vėliau, pradėjus ikiteisminį tyrimą, paaiškėja, jog tokio asmens atžvilgiu yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu. Vadinasi, ir šiuo atveju ne visada galima nustatyti analizuojamą aplinkybę iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos. Ji gali būti identifikuota ir pradėjus ikiteisminį tyrimą.

Galiausiai aptartina paskutinė aplinkybė, kuriai esant turima atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Šiuo atveju atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu egzistuoja Baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė. Baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė – tai aplinkybės, kurioms esant padaryti veiksmai, turintys nusikalstamos veikos požymių, nelaikomi nusikalstama veika, nes apibūdinamos kaip aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą ir priešingumą teisei, pašalinančios kaltę, nusikalstamos veikos sudėtį. Svarbu ir tai, jog šioms aplinkybėms būdingos visos baudžiamosios teisės teorijoje numatytos nusikalstamų veikų

⁹⁴ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 127.

charakteristikos. Tokių veikų objektyvūs požymiai išoriškai sutampa su tam tikrų nusikaltimų sudėties požymiais. Tai būna sąmoninga ir valinga fizinio asmens veika, kuria visuomet padaroma žala, ir kuri būna išoriškai išreikšta aktyviais veiksmais arba pasyviu susilaikymu vykdyti pareigas. Be to, tokios veikos būna įtvirtintos įstatymuose, yra teisėtos ir neprieštaraujančios galiojančioms teisės normoms⁹⁵. Taip pat šios veikos yra socialiai vertingos ir priimtinos, joms trūksta nusikalstamų tikslų ir motyvų. Veikiantis subjektas visuomenei nekelti grėsmės, todėl šios veikos visuomenei yra labiau reikšmingos ar bent priimtinos, nei pavojingos. Pastebėtina ir tai, jog veikoms, padarytoms šiomis aplinkybėmis, baudžiamasis įstatymas numato specialų vertinimą. Nors apskritai už tokius veiksmus baudžiamasis įstatymas veikiančiam subjektui grasina bausmėmis, veikiantiems šiomis aplinkybėmis asmenims baudžiamosios atsakomybės klausimo nekyla. Taigi, aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę pripažintinos tam tikrų teisės šakų normų numatytos ir išoriškai nusikaltimams tapačios, visuomenei naudingos bei socialiai priimtinos, teisėtos veikos, įstatymų numatytais atvejais šalinančios veikos pavojingumą visuomenei ir priešingumą teisei. Prie šių aplinkybių priskirtinos asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas, profesinių pareigų vykdymas, būtinasis reikalingumas, teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas, įsakymo vykdymas, pateisinama profesinė ar ūkinė rizika, mokslinis eksperimentas⁹⁶.

Kaip matyti iš to, kas aptarta, analizuotinos veikos yra labai panašios į nusikalstamas veikas ir jas skiria tik maža riba, todėl kyla klausimas, ar tą įmanoma nustatyti dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo? Manytina, jog aplinkybės, pašalinančios baudžiamąją atsakomybę dažnai yra įrodinėjimo dalykas ir tai nustatoma po ilgų tyrimų bei veikos analizės. Todėl itin greitas veikos atmetimas – atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą – dėl to, kad veika, pavyzdžiui, padaryta ginantis būtiniosios ginties atveju, būtų mažų mažiausiai skubotas. Tai ir nebloga terpė klestėti korupcijai, kuomet pareigūnams siūlomi kyšiai dėl to, kad tam tikra veika, dar net nepradėjus ikiteisminio tyrimo, būtų pripažinta kaip turinti aplinkybę, pašalinančią baudžiamąją atsakomybę. Pavyzdžiui, įvykdoma žmogžudystė, o veiką padaręs asmuo tvirtina, jog šis tik ginėsi, nes nužudytasis kėsinosi į jo paties gyvybę. Ar šiuo atveju gali būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą? Manytina, jog negalima, nes reikia kruopščiai išsiaiškinti visas veikos aplinkybes, nes atlikus tyrimą, gali paaiškėti, jog buvo peržengtos būtiniosios ginties ribos arba asmuo iš viso nesiginė, o tai buvo kruopščiai suplanuotas būtiniosios ginties imitacijos modelis.

Akcentuotina, jog kartais ikiteisminį tyrimą atsisakoma pradėti nurodžius tik abstraktų pagrindą – nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties. Pavyzdžiui Lietuvos

⁹⁵ KUJALIS, Pavelas. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 34(26), p. 61.

⁹⁶ KUJALIS, Pavelas. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 34(26), p. 60.

Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2/2007 būtent ir nurodoma, jog, buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties⁹⁷. Tačiau kaip pastebime iš visko, kas aptarta, nėra tokio straipsnio punkto, kuris numatytų nurodytą pagrindą – nusikalstamos veikos sudėtį. Vadinasi, pareigūnas konkrečiu atveju turi nurodyti, kokių pagrindų konstatuojama, kad nėra nusikalstamos veikos sudėties (subjekto amžius, padaryta ne nusikalstama veika, o kitos teisės šakos pažeidimas ir pan.), ir nurodomas konkretus Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. punktas.

Atkreiptinas dėmesys, jog panašūs, tačiau ne tapatūs atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai numatomi Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse. Čia numatoma, jog turi būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu: kaltinamasis nėra sulaukęs 14 metų, jis nėra pakaltinamas, toje byloje negali būti priimto teismo sprendimo dėl tų pačių kaltinimų, negali būti suėję senaties terminai, kaltinamajam negali būti taikoma amnestija, kaltinamasis negali turėti deputato imuniteto, kaltinamasis turi būti pavaldus Vokietijos teisingumui ir neturi būti privalu jį išduoti užsienio valstybei (Europos arešto orderio pagrindu)⁹⁸. Pastebima, jog išskiriamas pagrindas, kuris susijęs su asmens nepakaltinamumo kategorija. Šis pagrindas nėra išskirtas Lietuvoje, todėl gavus informaciją, kurioje pranešama apie veiką, padarytą nepakaltinamo asmens, nesant kitų pagrindų, kuriais remiantis galima atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminis tyrimas bus pradedamas.

Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas gali būti kritikuojamas, kaip pažeidžiantis tam tikras asmens teises, o būtent teisę į pažeistų teisių gynybą arba nepagrįstą asmens teisių varžymą. Pavyzdžiui, G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis laikosi pozicijos, jog ikiteisminio tyrimo pradėjimas niekieno teisių nesuvaržo, nesukelia jokių kitų neigiamų padarinių, todėl ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas net ir tuo atveju kai yra pakankamai tikėtina, jog atlikus vos keletą veiksmų, jis bus nutrauktas. Be to, didesnių neigiamų padarinių sukelia ne ikiteisminio tyrimo pradėjimas ar jo nutraukimas, o nepagrįstas ikiteisminio tyrimo nepradėjimas, nes tokiu atveju neįvykdoma pareiga atskleisti nusikalstamas veikas ir todėl baudžiamasis procesas neatlieka savo paskirties⁹⁹. Tačiau su tokia nuomone visiškai nesutinka P. Ancelis, paminėdamas tai, jog nors ir dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo, nėra leidžiama atlikti procesinių veiksmų, išskyrus patikslinamuosius veiksmus, yra žinoma ne vienas atvejis, kai informacinių laikmenų ar tam tikros techninės įrangos poėmis pas verslo ar kitus subjektus, ar vien tik pagarsinimas žiniasklaidoje apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, tai siejant su atitinkamų asmenų įvardijimu, sužlugdė verslą, nepagrįstai pažemino asmens orumą, užkirto kelią perspektyviai karjerai nors ir ikiteisminiai

⁹⁷ 2007 m. vasario 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2/2007.

⁹⁸ Goda, Gintaras. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai, Vilnius, 1997. p. 11.

⁹⁹ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUCONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p. 310.

tyrimai buvo nutraukti reabilituojančiais asmenis pagrindais¹⁰⁰. Taigi, atrodytų bet kuriuo atveju – pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl menkiausių įtarimų apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ar atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą – nukentės arba vienos arba kitos pusės teisės. Vienu atveju varžomos nukentėjusio nuo padarytos veikos teisės, kitu – galimai įtariamo tokios veikos padarymu. Tokias asmenų teises užtikrina tiek nacionaliniai, tiek ir tarptautiniai teisės aktai, vienas iš jų – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija¹⁰¹, kurios veikimo mechanizmas sukonstruotas taip, kad užtikrintų veiksmingą žmogaus teisių apsaugą. Tačiau tik pati valstybė savo viduje turi imtis priemonių įgyvendinant minėtų teisės aktų nuostatas, tam kad teorinis lygmuo persikeltų į praktiką¹⁰². Todėl kiekviena valstybė turi pasirinkti, kurios šalies – galimai padariusio nusikalstamą veiką ar galimai nukentėjusio nuo tokios veikos - teisės „iškelti“ aukščiau kitos. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto įvedimas šalies teisės aktuose rodo, jog valstybė nėra linkusi dėl menkiausių įtarimų pradėti baudžiamąjį persekiojimą.

Galiausiai R. Burda ir A. Kliunka siūlo iš viso pašalinti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutą, paliekant teisę patikslinti skundus, pareiškimus, pranešimus apie nusikalstamą veiką, t.y. gauti pareiškėjų paaiškinimus, išreikalauti dokumentus. Tai, pasak autorių, būtų savotiškas „veto“, kurio imasi ikiteisminio tyrimo įstaiga, kol bus išaiškintos aplinkybės. Galiausiai, išnagrinėjus pareiškimą, dėl jo pradedamas ikiteisminis tyrimas arba priešingu atveju pareiškimas tiesiog netenkinamas, jį atmetant. Autoriaus manymu, tokia tvarka iš dalies padėtų išspręsti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto nulemtos stadijos iki ikiteisminio tyrimo pradžios, efektą¹⁰³.

Iš viso, kas aptarta, galime reziumuoti, jog atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą instituto suformavimas lemia tam tikro epizodo iki ikiteisminio tyrimo pradžios atsiradimą, tačiau šis institutas gali padėti užkirsti kelią nepagrįstiems kaltinimams ir taip apsaugoti asmens teises, jo reputaciją. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso naujoji redakcija išplėtusi pagrindų, kuriais remiantis atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, ratą, iš dalies išsprendė dalį problemų, nes numatė daugiau atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų, tačiau naujoje Baudžiamojo proceso kodekso redakcijoje numatyti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai nėra logiškai ir nuosekliai sukonstruoti ir kartais negali būti praktiškai pritaikomi.

¹⁰⁰ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 130-131.

¹⁰¹Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

¹⁰²RANDAKEVIČIENĖ, Irma. Baudžiamojo proceso atnaujinimas kaip priemonė, įgyvendinanti restitutio in integrum. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 3 (93), p. 69.

¹⁰³BURDA, Ryšardas, KLIUNKA Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 76(68), p. 11.

2.2. Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą procesiniai dokumentai ir jų apskundimo tvarka

Kiekvienai baudžiamojo proceso stadijai būdingi atitinkami procesiniai dokumentai ir jų apskundimo tvarka. Nors ir Lietuvoje nepripažįstama stadija egzistuojanti iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo, tokio epizodo egzistavimą įrodo atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą institutas. Jeigu priimamas toks nutarimas, vadinasi, remiantis tam tikra informacija ir faktais, jis buvo patikrintas, todėl bet koku atveju egzistuoja tarpė iki ikiteisminio tyrimo stadijos, o nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra šio etapo procesinis dokumentas.

Įstatymo nuostatose teigiama, jog atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas surašo motyvuotą nutarimą. Iš šios normos matyti, jog nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Tuo tarpu surašant nutarimą pradėti ikiteisminį tyrimą jau gali dalyvauti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar jo įgaliotas asmuo. Taigi subjektų, galinčių pradėti ir atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, ratas nėra tapatus. Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, surašant tokį nutarimą, nėra galima ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovui ar jo įgaliotam asmeniui. Kodėl daroma tokia išimtis subjektui, galinčiam pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau negalinčiam atsisakyti jį pradėti, nėra žinoma.

Iš pateiktos normos konstrukcijos matyti, kad nutarimas turi būti pagrįstas, t.y. motyvuotas. Vadinasi, nutarime turi būti nurodomas ne tik konkretus straipsnis bei jo dalis, kuriuo remiantis atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, bet ir išdėstomi konkretūs nustatyti faktai, kuriais pagrindžiamas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Kartu akcentuotina ir tai, jog atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti surašomas ikiteisminio tyrimo pareigūno. Jau vien sąvoka „ikiteisminio tyrimo pareigūnas“ reiškia, jog tai subjektas atliekantis ikiteisminį tyrimą ir dalyvaujantis būtent ikiteisminio tyrimo stadijoje, todėl kyla pagrįstas klausimas, ar dar neprasidėjus ikiteisminio tyrimo stadijai, mes galime kalbėti apie ikiteisminio tyrimo pareigūną? Šiai situacijai vertinti, reikia išsiaiškinti ikiteisminio tyrimo pareigūno sampratą, suformuotą Baudžiamojo proceso kodekse.

Baudžiamojo proceso kodekse nurodyta, jog ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Iškyla klausimas, kas yra laikomas ikiteisminio tyrimo pareigūnu, kokiais kriterijais remiantis galima nuspręsti, kokį asmenį reikia laikyti ikiteisminio tyrimo pareigūnu. Priskyrimo ikiteisminio tyrimo pareigūno kategorijai kriterijai yra išvardinti Baudžiamojo proceso kodekso 18 straipsnyje. Čia įvardytos dvi būtinos sąlygos. Visų pirma pateiktas nurodymas, jog asmuo turi dirbti vienoje iš įstaigų nurodytų 165 straipsnyje. Prie tokių įstaigų yra nurodytos policija,

Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Karo policija, Valstybės saugumo departamentas, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, Muitinės departamentas, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas, taip pat šioms įstaigoms prilyginami jūros laivų esančių tolimajame plaukiojime, kapitonai bei pataisos įstaigų direktoriai. Vadinasi, tik asmenys, dirbantys šiose įstaigose yra kompetentingi atlikti ikiteisminį tyrimą¹⁰⁴.

Antrasis aspektas, padedantis įvardinti ikiteisminio tyrimo pareigūną, yra siejamas su įgaliojimo vykdymu. Ikteisminio tyrimo pareigūnu gali vadintis toks asmuo, kuris įstaigos vadovo ar įstaigos padalinio vadovo yra įgaliotas atlikti Baudžiamojo proceso kodekse numatytus proceso veiksmus bei priimti sprendimus. Šis kriterijus padeda atriboti asmenis, kurie turi teisę atlikti ikiteisminį tyrimą. Pavyzdžiui, kalbant apie policiją, reikia pastebėti, kad šioje įstaigoje dirba įvairias pareigybes einantys asmenys ir tai nereiškia, kad kiekvienas iš jų gali atlikti ikiteisminį tyrimą. Tam reikalingas atitinkamos įstaigos vadovo įgaliojimas atlikti ikiteisminį tyrimą. Vadinasi, ne kiekvienas ikiteisminio tyrimo įstaigoje (pavyzdžiui, policijoje) dirbantis asmuo gali naudotis ikiteisminio tyrimo pareigūnui suteiktais įgaliojimais.

Išskirtinas ikiteisminio tyrimo pareigūno statuso ribojimas laike. Ikteisminio tyrimo įstaigos vadovui surašius pavedimą tam tikram pareigūnui atlikti ikiteisminį tyrimą, jis tampa ikiteisminio tyrimo pareigūnu. Baigus ikiteisminį tyrimą, šis statusas išnyksta. Vadinasi ir teisės bei pareigos, suteiktos ikiteisminio tyrimo pareigūnui nėra nuolatinės: atsiranda pradėjus ikiteisminį tyrimą ir baigiasi jam pasibaigus. Taigi, dar nepradėjus ikiteisminio tyrimo, nėra ir ikiteisminio tyrimo pareigūno kategorijos, todėl įstatyme vartojama formuluotė, jog nutarimą apie atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą gali surašyti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nėra tikslu.

Kitas momentas, kuris analizuotinas yra to paties Baudžiamojo proceso kodekso straipsnio nuostata, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu. Vadinasi, nors ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas negali pats priimti nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jis yra įpareigotas duoti sutikimą dėl tokio atsisakymo. Tačiau pačiame įstatyme nėra reglamentuota, kas vyksta tokiu atveju, kuomet ikiteisminio tyrimo pareigūnas surašo nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau negauna ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo sutikimo. Manytina, tokiu atveju nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra laikomas neteisėtu. Tai savotiškas kontrolės mechanizmas, kuris tarsi tampa dar vienu filtru, norint atriboti veikas dėl kurių ikiteisminis tyrimas nebus atliekamas.

Trečiajame straipsnio punkte kalbama apie informavimo pareigą. Numatoma, jog nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašas siunčiamas skundą, pareiškimą ar pranešimą

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

padavusiam asmeniui, o taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūnas nutarimo nuorašą per dvidešimt keturias valandas privalo išsiųsti prokurorui. Toks informavimo įpareigojimas reiškia, tai jog suinteresuotas asmuo, šiuo atveju skundą, pareiškimą ar pranešimą padavęs asmuo, turi teisę žinoti, kokių veiksmų bus imtasi dėl praneštos informacijos. Be to, nurodžius, kad dėl asmens pateikto pareiškimo, pranešimo ar skundo, nebus pradedamas ikiteisminis tyrimas, sudaroma galimybė tokį nutarimą apskųsti, t.y. pasinaudoti skundo teise. Kadangi prokuroras yra laikomas vadovaujančia ir kontroliuojančia ikiteisminio tyrimo figūra, toks pranešimas apie atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą nedelsiant yra siunčiamas jam pačiam susipažinti. Kita vertus, šiuo atveju ikiteisminis tyrimas dar nėra prasidėjęs, todėl prokuroras nei vadovauja, nei kontroliuoja šios stadijos iki ikiteisminio tyrimo, todėl minėtas pranešimas gali atrodyti teisiškai nepagrįstas.

Įstatymas numato ir nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarką. Ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas - ikiteisminio tyrimo teisėjui¹⁰⁵. Taigi numatoma kelių pakopų nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarka. Visų pirma skundžiama prokurorui, vėliau ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtas sprendimas skundžiamas šio Kodekso X dalyje nustatyta tvarka. Skundai gali būti paduodami per septynias dienas nuo nutarimo ar nutarties nuorašo gavimo dienos. Turintys teisę paduoti skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi teisę prašyti turinčio įgaliojimus nagrinėti skundą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo atnaujinti praleistą terminą. Prašymas atnaujinti minėtą terminą negali būti paduodamas praėjus daugiau kaip šešioms mėnesiams po skundžiamo sprendimo priėmimo¹⁰⁶.

Pažymėtina, kad tokia apskundimo tvarka praktikoje sukėlė diskusijų, kadangi Baudžiamojo proceso kodekse numatyta teisė apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarimą dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą aukštesniajam teismui Baudžiamojo proceso kodekso X skirsnio numatyta tvarka. Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas - ikiteisminio tyrimo teisėjui. Jeigu prokuroras nepanaikina nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jo sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtas sprendimas skundžiamas Baudžiamojo proceso kodekso X dalyje nustatyta tvarka. Kilo abejonių, ar tokia apskundimo tvarka neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 daliai, t. y. nuostatai, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“, ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 1 daliai, t. y. nuostatai, kad

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

"ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras".

Remiantis tuo, kas išdėstyta, įstatymų leidėjas įtvirtina galimybę skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimo pradėti (atsisakyti pradėti) ikiteisminį tyrimą kreiptis į aukštesnįjį teismą, bei atitinkamai šį teismą įpareigoja išnagrinėti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrįstumo/nepagrįstumo, teisėtumo/neteisėtumo klausimą ir priimti dėl jo galutinį sprendimą. Šiuo atveju teismas tampa ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo nustatymo arbitru ir dalyvauja tiek ikiteisminio tyrimo stadijoje, tiek ir epizode iki jos pradžios.

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras“. Šia Konstitucijos nuostata įtvirtintos prokurorų funkcijos baudžiamųjų bylų procese. Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „prokurorai pagal kompetenciją atlieka ir organizuoja ikiteisminį tyrimą, jam vadovauja, kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų proceso veiklą, palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, kontroliuoja nuosprendžių pateikimo vykdyti ir jų vykdymą Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Bausmių vykdymo kodekso ir šio Įstatymo nustatyta tvarka.“ Taigi, prokuroras yra atsakingas už baudžiamojo proceso ikiteisminį tarpinį. Per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima perduotą baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti. Pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose yra konstitucinė vertybė, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ši konstitucinė vertybė būtų paneigiama arba būtų kitaip suvaržomas prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosios bylose¹⁰⁷.

Taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“ Teismai yra vienintelė valstybės institucija, vykdanči teisingumą. Teismo manymu, teismo konstitucinė funkcija - teisingumo vykdymas yra iš esmės kitokia nei vadovavimas ikiteisminiam bylos tyrimui, šio tyrimo kontrolė ir t.t. Vykdydamas

¹⁰⁷ 2008 m. lapkričio 24 d. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis, Nr. 1S-628/2008.

teisingumą teismas nagrinėja jau parengtą baudžiamąją bylą, sprendžia teismo kaltės klausimą, skiria jam bausmę arba išteisina.

Taigi, teismo manymu, Konstitucijoje įtvirtinti ikiteisminio tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme institutai suponuoja tokį bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį, pagal kurį ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra atskiri baudžiamojo proceso etapai¹⁰⁸. Tačiau daroma išvada, jog teismas tik patikrina skundo teisėtumą ir pagrįstumą, tačiau nesprendžia ikiteisminio tyrimo pradėjimo klausimo, todėl tokia tvarka neprieštaruja kitiems aukštesnės galios teisės aktams.

Pažymėtina, jog tokia praktika, kuomet nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą yra skundžiamas teisminėms institucijoms, vyrauja ir kitose užsienio valstybėse. Pavyzdžiui, Latvijos Baudžiamojo proceso kodekso 369-373 straipsniuose yra numatyta, jog sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui ar teismui. Analogiška nuostata yra ir Moldovos baudžiamojo proceso teisės aktuose, nustatanti, jog nutarimas gali būti skundžiamas teisminei instancijai¹⁰⁹.

Galiausiai, remiantis tuo, kas išdėstyta, pasakytina, jog nutarimas atsisakyti ikiteisminį tyrimą įrodo egzistuojant tam tikrą terpę, esančią dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios, todėl tam tikrų sąvokų, kurios siejamos su ikiteisminio tyrimo stadija, vartojimas tampa problematišku. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarkos numatymas įgalina asmenis pasinaudoti skundo teise ir įgyvendinti teisę į pažeistų teisių gynybą.

¹⁰⁸ 2008 m. lapkričio 24 d. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis, Nr. 1S-628/2008.

¹⁰⁹ ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007. p. 130-131.

IŠVADOS

1. Atlikus nagrinėjamos temos magistrinio darbe analizę, galima teigti, jog iš dalies pasitvirtino iškelta hipotezė, jog pakeitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatas, susijusias su pradėjimu ir atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo įgyvendinimas praktikoje tapo efektyvesnis.
2. Teorijoje ir praktikoje egzistuoja dualistinis požiūris į ikiteisminio tyrimo stadijos vientisumą. Vienas iš jų ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją pripažįsta pirmąja ir savarankiška baudžiamojo proceso stadiją, o remiantis kitu požiūriu ikiteisminio tyrimo pradėjimas inkorporuojamas į patį ikiteisminį tyrimą. Lietuvoje įtvirtinta vientisa ikiteisminio tyrimo stadija, nes ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos savarankiškumas suponuoja tyrimo dėl tyrimo situaciją, o vientisos ikiteisminio tyrimo stadijos tinkamas reglamentavimas, leidžia išvengti teisinio neapibrėžtumo ir spragų, užtikrinti efektyvesnį baudžiamąjį procesą apskritai.
3. Išanalizavus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias ikiteisminio tyrimo pradžią, pastebime, jog įstatyminė ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentacija nėra visiškai tiksli ir nuosekli. Kaip vieną iš privalumų ikiteisminio tyrimo pradžios reguliavime, galime vertinti naujos Baudžiamojo proceso kodekso redakcijos pakeitimą, pagal kurį numatoma galimybė tiesioginiam ikiteisminio tyrimo pradžios dalyviui - ikiteisminio tyrimo pareigūnui - pradėti ikiteisminį tyrimą.
4. Lietuvoje ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo etapas, taip pat visa, kas vyksta iki ikiteisminio tyrimo pradžios, reguliuojama poįstatyminiu teisės aktu – Rekomendacijomis. Naujos redakcijos Rekomendacijos išsprendė ne vieną problemą, egzistavusią, pradedant ir registruojant ikiteisminio tyrimo pradžią: nustačius detalesnę ir platesnę patikslinimo veiksmų sąvoką, informacijos apie galimai padarytą nusikalstamą veiką patikslinimo institutas tapo efektyvesnis; nustačius naują ikiteisminio tyrimo pradžios vadą – ikiteisminio tyrimo procesinio veiksmo atlikimą – ikiteisminio tyrimo pradžios momento reguliavimas tapo praktiškai lengviau įgyvendinamas.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso naujoji redakcija išplėtusi pagrindų, kuriais remiantis atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, ratą, iš dalies išsprendė dalį

problemų, nes numatė daugiau atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų, tačiau naujoje Baudžiamojo proceso kodekso redakcijoje numatyti atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai nėra logiškai ir nuosekliai sukonstruoti ir kartais negali būti praktiškai pritaikomi.

6. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą egzistavimas įrodo esant tam tikrą terpę, atsirandančią dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios, todėl tam tikrų sąvokų, kurios siejamos su ikiteisminio tyrimo stadija, vartojimas tampa problematišku. Be to, nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą apskundimo tvarkos numatymas įgalina asmenis pasinaudoti skundo teise ir įgyvendinti teisę į pažeistų teisių gynybą.

SIŪLYMAI

1. Pakeisti Baudžiamojo proceso kodekso 166 straipsnį „Ikiteisminio tyrimo pradžia“ ir jį išdėstyti taip:

„1. Ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. 2. Kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka. 3. Apie pradėtą ikiteisminį tyrimą pranešama informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką pateikusiam asmeniui“.

2. Pakeisti Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnį „Atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą“ ir jį išdėstyti taip:

„1. ~~Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas~~ **Subjektas, įgaliotas atlikti ikiteisminio tyrimo pradžią**, gavęs ~~skundą, pareiškimą ar pranešimą~~, **informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką**, o reikiamais atvejais - ir jos patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios šio Kodekso 3 straipsnio 4 2 dalyje nurodytos aplinkybės.

2. Atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą, ~~prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas~~ **subjektas, įgaliotas atlikti ikiteisminio tyrimo pradžią**, surašo motyvuotą nutarimą. ~~Ikiteisminio tyrimo pareigūnas~~ **Subjektas, įgaliotas atlikti ikiteisminio tyrimo pradžią** atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu.

3. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašas siunčiamas ~~skundą, pareiškimą ar pranešimą~~ **informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką padavusiam suteikusiam** asmeniui. ~~Ikiteisminio tyrimo pareigūnas~~ **Subjektas, įgaliotas atlikti ikiteisminio tyrimo pradžią** nutarimo nuorašą per dvidešimt keturias valandas privalo išsiųsti prokurorui.

4. ~~Ikiteisminio tyrimo pareigūno~~ **Subjekto, įgalioto atlikti ikiteisminio tyrimo pradžią**, nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas prokurorui, o prokuroro nutarimas - ikiteisminio tyrimo teisėjui. Jeigu prokuroras nepanaikina nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jo sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtas sprendimas skundžiamas šio Kodekso X dalyje nustatyta tvarka. Skundai gali būti paduodami per septynias dienas nuo nutarimo ar nutarties nuorašo gavimo dienos. Turintys teisę paduoti skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi teisę prašyti turinčio įgaliojimus nagrinėti skundą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo atnaujinti praleistą terminą. Prašymas atnaujinti minėtą terminą negali būti paduodamas praėjus daugiau kaip šešioms mėnesiams po skundžiamo sprendimo priėmimo.

5. Atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą šio straipsnio 1 dalyje nustatytais atvejais ir esant duomenų apie administracinį teisės pažeidimą ar kituose teisės aktuose numatytą nusižengimą, prokuroras, ~~ikiteisminio tyrimo pareigūnas~~ **subjektas, įgaliotas atlikti ikiteisminio tyrimo pradžia** nutarimu atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą perduoda ~~ši skundą, pareiškimą ar pranešimą~~ **šiā informacijā apie galimai padarytā nusikalstamā veikā** ir patikslinimą išspręsti Administracinių teisės pažeidimų kodekse ar kituose teisės aktuose nustatyta tvarka“.

3. Pakeisti Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnį „Aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas“ ir jį išdėstyti taip:

1. Baudžiamasis procesas ~~negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas:~~

1) jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;

2) jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai;

3) jeigu nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas;

4) asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;

5) jeigu nukentėjusysis susitaikė su asmeniu, kaltinamu šio Kodekso 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos padarymu;

6) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą;

7) mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių;

8) asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu;

9) jeigu egzistuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

2. Ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas dėl šio straipsnio 1 dalies 1, 2, 3, 4, 7, 8 punktuose numatytų pagrindų.

~~2.~~ 3. Jeigu šio straipsnio 1 dalies 1 punkte nurodyta aplinkybė paaiškėja nagrinėjimo teisme metu, teismas baigia nagrinėti bylą ir priima išteisinamąjį nuosprendį.

SANTRAUKA

Atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teorinės ir praktinės problemos Theoretical and Practical Problems of Refusal to Initiate a Pre-Trial Investigation

Magistriniame darbe nagrinėjamos atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą teorinės ir praktinės problemos. Pirmoje darbo dalyje pateikiama ikiteisminio tyrimo pradžios problematika, analizuojant tiek Lietuvos tiek ir užsienio šalių teisės aktus, teismų praktiką bei doktriną. Iškeliama ikiteisminio tyrimo stadijos vientisumo problema, jos reglamentavimo ypatumai. Taip pat ši darbo dalis susijusi su ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentavimu tiek įstatyminėje bazėje, tiek ir poįstatyminių teisės aktų kontekste. Daroma išvada, jog Lietuva pasirinkusi vientisos ikiteisminio tyrimo stadijos poziciją, pakeitusi ikiteisminio tyrimo pradžios nuostatas tiek įstatyme, tiek ir poįstatyminiame akte, iš dalies išsprendė iki tol egzistavusias ikiteisminio tyrimo pradžios reglamentavime vyravusias problemas, kurios užkirto kelią efektyviam ikiteisminio tyrimo pradžios funkcionavimui. Antroji darbo dalis yra susijusi su atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą normų analize. Šioje darbo dalyje detalai atskleidžiami atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindai, jų specifika ir įgyvendinimo praktikoje galimybės. Be to, nagrinėjama ir atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą procesiniai dokumentai bei jų apskundimo tvarka. Režiumuojama, jog naujos redakcijos Baudžiamojo proceso kodekso kitoks atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindų nustatymas iš dalies pagerino šio etapo reglamentavimą ir praktinį funkcionavimą, tačiau įstatyminis lygmuo gali būti tobulinamas ir toliau. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir siūlymai, koku būdu formuotina ikiteisminio tyrimo pradžios koncepcija. Taip pat nurodomas literatūros šaltinių sąrašas.

SUMMARY

Theoretical and Practical Problems of Refusal to Initiate a Pre-Trial Investigation

This article deals with theoretical and practical problems of refusal to initiate a pre-trial investigation. The first part of this work deals with problematic aspects of initiating a pre-trial investigation, anatomizing Lithuanian and foreign countries legal acts, court practice and doctrine. The idea of united and separated pre-trial investigation as an episode is being settled down. Besides, this part of work speaks about regulation of initiating pre-trial investigation according legal acts and other binding acts. The conclusion is being formed that Lithuania is chosen the conception of united episode of pre-trial investigation. While changing legal acts which regulate pre-trial investigation, Lithuanian criminal procedure law achieved goal, solving some problems which existed in initiating pre-trial investigation, coursing the effectiveness of pre-trial investigation. The next episode speaks about refusal to initiate a pre-trial investigation. This part deals with the aspects according which pre-trial investigation can not be initiated. What is more, the documents of procedure and the system of appealing are revealed. Summing everything up, changing the grounds of refusing to initiate a pre-trial investigation, solved some problems which existed before new enactment. Besides, the practice of refusing to initiate pre-trial investigation became more effective. On the contrary, this legal act can be improved in other aspects. In the end of this work the conclusion, literature list and summary are given.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2633.
5. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1919.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
7. Europos konvencija dėl ekstradicijos, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 34-819.
8. Vienos Konvencija dėl diplomatinių santykių, *Valstybės Žinios*, 1999, Nr. 83.
9. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
10. 2003 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-58.
11. 2008 m. patvirtintos Generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo, Nr. I-110.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002 m. birželio 4 d. įsakymas Nr. 66 „Dėl atsakomybės už Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros veiklos sritis paskirstymo.

Specialioji literatūra:

1. ANCELIS, Petras. *Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamoji teisėtyros studija)*, Vilnius, 1996.
2. ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2007.
3. ANCELIS, Petras. Dėmesingumas nusikaltimo aukai, kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 15(7).
4. ANCELIS, Petras, GRIGOLOVIČIENĖ, Danguolė. Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 63(55).
5. ANCELIS, Petras, JUZUKONIS, Saulius. Nukentėjusiojo sąvoką Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 35(27).
6. BROWNLEE, Ian D, MULCAHY, Aogan, WALKER, Clive P. Pre-Trial Reviews, Court Efficiency and Justice: A Study in Leeds and Bradford Magistrates' Courts¹. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 1994, Volume 33, Issue 2.

7. BRIAN, G. M. Main, PARK, Andrew. The British and American Rules: an Experimental Examination of Pre-trial Bargaining in the Shadow of the Law. *Scottish Journal of Political Economy*, 2000, Volume 47, Issue 1.
8. BURDA, Ryšardas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas: dabartis ir perspektyva. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(41).
9. BURDA, Ryšardas, KLIUNKA Algimantas. Patikslinamieji ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadijos veiksmai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 76(68).
10. COLEMAN, Jules, SILVER, Charles. Justice in Settlements. *Social Philosophy and Policy*, 1986, Volume 4, Issue 01.
11. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000.
12. DANISEVIČIUS, Petras Vladas, KAZLAUSKAS, Marcelis, PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978.
13. DELMAS, Mireille. *European criminal procedures*. Cambridge University Press. 2002.
14. GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*, Vilnius, 1997.
15. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005.
16. GODA, Gintaras, KUČONIS, Pranas. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*, 1997, Nr. 4.
17. JURKA, Raimundas. *Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo būdai*. Vilnius, 2004.
18. KLIMAVIČIUS, Jonas, PAULAUSKAS, Jonas, PIKČILINGIS, Juozas, ir kt. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 2000.
19. KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75 (67).
20. KUJALIS, Pavelas. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 34(26).
21. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 2003.
22. MIŠEIKIS, Žilvinas. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59).
23. PAKSAS, Audrius. *Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2000.
24. RAMANAUSKAS, Ramūnas, PANOMARIOVAS, Artūras. Ikiteisminio tyrimo formos Prancūzijos Respublikoje. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 49(41).

25. RANDAKEVIČIENĖ, Irma. Baudžiamojo proceso atnaujinimas kaip priemonė, įgyvendinanti restitutio in integrum. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 3 (93).
26. RUVA, Christine, MCEVOY, Cathy, BRYANT, Judith Becker. Effects of pre-trial publicity and jury deliberation on juror bias and source memory errors. *Applied Cognitive Psychology*, 2007, Volume 21, Issue 1.
27. TAMOŠIŪNAS, Viktoras. Tikimasi permainų. *Lietuvos policijos žurnalas*, 2008, Nr. 4(92-430).
28. TAMOŠIŪNAS, Viktoras. Teisinės sistemos reforma: trūkumai ir privalumai. *Lietuvos policijos žurnalas.*, 2008, Nr. 2(90).
29. TIRIČIAVAS, RYŽAKOVAS, GALKINAS, BELKINAS ir kt. *Tarybinis baudžiamasis procesas*. Vilnius, 1978.
30. TORRE, Andrew. Socially optimal criminal court waiting times: a partial investigation. *Australian Economic Papers*. 2008, Volume 47, Issue 1.
31. VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2002.
32. WITTMANN, Rebecca. *Beyond Justice: The Auschwitz Trial*. Cambridge Harvard University Press. 2005.
33. WITTMANN, Rebecca Elizabeth. *The Wheels of Justice Turn Slowly: The Pretrial Investigations of the Frankfurt Auschwitz Trial*. Cambridge, 1999.

Praktinė medžiaga:

1. 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 39 “Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje”.
2. 2002 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 39 “Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje”.
3. 2008 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1S-628/2008.
4. 2006-01-16 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.
5. 2006-06-15 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2514.
6. 2007 m. vasario 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2/2007.
7. 2008 m. sausio 3 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-72/2008.

8. 2007 m. spalio 18 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-P-412/07.
9. 2008 m. lapkričio 24 d. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis, Nr. 1S-628/2008.
10. 2008 m. lapkričio 24 d. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis, Nr. 1S-628/2008.
11. 2004 m. spalio 6 d. Vilniaus miesto 2-os apylinkės teismo nutartis byloje, Nr. 1-425/2004.
12. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 spalio 6 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
13. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 rugpjūčio 11 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
14. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 spalio 3 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
15. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2008 rugsėjo 9 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
16. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2007 m. spalio 25 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
17. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2007 m. lapkričio 14 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
18. Specialiųjų tyrimų tarnybos 2007 liepos 27 d. nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą.
19. Europos Teisingumo teismo nutartis byloje „*Alenet de Ribemont prieš Prancūziją*“, 1995, Nr. 15175/89.
20. Europos Teisingumo teismo nutartis byloje „*Daktaras prieš Lietuvą*“, 1995, Nr. 42095/98.
21. Europos Teisingumo teismo nutartis byloje „*Butkevičius prieš Lietuvą*“, 1995, Nr. 48297/99.